

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

4|2022

„Díval jsem se kolem sebe a mluvil s lidmi...“ Poznámky Jana Čopíka z cesty na Podkarpátí | Stále aktuální historie: Sovětská okupace v roce 1944 | Auta, silnice a rozvoj motorismu na podkarpatských silnicích | Film Zdeňka Tyce Podkarpatské Rusínsko | V gulagu věznili i Rusíny | Rusíni na Spiši – Rodnyj kraj: O souboru Ruthenia

Společně je nám lépe

Máme za sebou neklidný a náročný rok. Příznaky obtížné doby cítíme snad všichni – stále se nevzdávající covid, inflace, válka na Ukrajině. Naštěstí člověk je houževnatý, leccos vydrží, na mnohé si zvykne. Také si uvědomujeme, že v zemi nedaleko nás je mnohem hůř, a mnozí z nás pomáhají bojující zemi. Podporujeme ji finančně i morálně, poskytli jsme bydlení potřebným. Česká republika patří k zemím, kteří poskytují nejrozsáhlejší systematickou pomoc. Na válečné uprchlíky jsme si z nejen zvykli, ale hlavně je začleňujeme do našeho života, do škol a na pracoviště. Podle statistických údajů má už práci na 107 tisíc uprchlíků před válkou (v Česku pracuje téměř 290 tisíc Ukrajinců, počítaje v to dlouhodobě zde žijící).

Denně řešíme problémy, o kterých jsme ještě nedávno neměli tušení. Nejsme na to sami, a jak víme, společně to jde vždycky snáz. I když jde třeba jen o přátelské setkání, pěkný koncert nebo výstavu. Proto náš spolek připravuje příležitosti, při nichž se můžeme sejit, popovídat, poslechnout si písničky, prohlédnout pěkné fotografie. Ještě před svátky, 14. prosince, se s vámi chceme sejit na malém vánočním setkání. Rádi bychom také perspektivně napravili „covidové“ dluhy.

Na jaro chystáme výstavu fotografií uměleckého fotografa a autora videoartu Norberta Tapperta (vernisáž 16. dubna). Připravujeme také promítání nového dokumentu režiséra Zdeňka Tyce Podkarpatské Rusínsko, který uvedla koncem října České televize a možná mnohým unikl. Doufáme, že přijde i autor. (O filmu píšeme uvnitř čísla.) Těšíme se také na výstavu fotografií kytarového virtuosa Štěpána Raka, jehož zdařilý koncert jsme měli v Domě národnostních menšin letos v září. Fotografování je velký koníček známého muzikanta rusínského původu.

Přejeme vám pokojné vánoční svátky a hodně radosti a splněných přání v příštím roce.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Jan Čopík

Štěpán a Jan Matěj Rakovi na koncertě v Domě národnostních menšin

Magický koncert v magickém roce aneb: Hráli nám otec a syn Rakovi

Začátkem září zažila naše Společnost mimořádný večer. V Domě národnostních menšin v Praze pro její členy – a samozřejmě i pro další zájemce – vystoupili otec a syn Rakové – kytarový virtuos a skladatel Štěpán Rak a vynikající kytarista, písničkář a zpěvák Jan Matěj Rak. Zázitek z onoho večera v nás doznívá dodnes.

Štěpán Rak koncertem oslavil nedávné sedmasedmdesáté narozeniny. O své zálibě v astrologii nám vyprávěl v rozhovoru pro náš časopis. Připomeňme: dvě sedmičky ve věku pokládá za významné už samy o sobě, ale magických spojení se k jeho sedmičkovému výročí váže víc. Navíc jsou to spojitosti hodně osobní, rodinné. I o tom vyprávěl posluchačům během zmíněného koncertu. Štěpán Rak se narodil v roce 1945 a slaví sedmasedmdesátku. Jan Matěj se narodil v roce 77 a je mu pětáctýřicet. „Při takovém souběhu se musí stát něco významného. Určitě není náhoda, že právě letos jsem odkryl dosud neznámá fakta mého narození a dětství,“ sdělil publiku Rak starší. Konečně zvěděl, kdo byl jeho biologický otec, a díky tomu získal řadu nových příbuzných. O důležitosti blízkých lidí mluvil i během našeho koncertu. Samozřejmě připomněl i svoji biologickou

maminku, které věnoval během koncertu několik písní. Osudy známého umělce a pedagoga jsou vskutku velmi pestré a jsou pro něj velkým dobrodružstvím. Je šťastný, že se postupně zaplňují bílá místa jeho původu. Jak řekl vděčným posluchačům v sále, je to pro něj v současnosti velmi důležité téma. Se svou vypravěčskou troškou do mlýna přispěl i Jan Matěj, nové skutečnosti chápe jako příležitosti k navazování dalších přátelství, nejen na příbuzenské bázi.

Pokračování na straně 3

POZVÁNKA

Zveme naše členy a příznivce na předvánoční posezení 14. prosince v 17 hodin do kavárny Domu národnostních menšin v Praze 2, Vocelova 3.

Při sklence vína a malém pohoštění si popovídáme, zavzpomínáme a poslechneme rusínské písničky. Budeme rádi, pokud si s sebou přinesete historické i aktuální fotografie (nejen) z Podkarpatska.

Výkonný výbor SPPR

Válka a nejistá budoucnost

Pár poznámek z cesty na Podkarpátí

Na konci srpna letošního roku jsem navštívil Podkarpatskou Rus. Byl jsem v Užhorodě a zajel také do Mukačeva a Berehova. Díval jsem se kolem sebe a mluvil s lidmi. Většina rozhovorů byla, pravda, spíše letmých. Zevrubně jsem však hovořil s dvěma kamarády. Oba bydlí v Užhorodě a už leccos zažili. Jeden je vůdčí osobou českých a slovenských menšinových spolků v Zakarpatské oblasti, druhý vysokoškolským pedagogem a rusínským buditelem.

V ulicích

Na první pohled je situace na Podkarpátí na prosto normální. Lidé chodí po ulicích, v obchodech je k dostání vše potřebné a kavárny i restaurace jsou plné lidí. Většinou samozřejmě mladých, ale to se nijak neliší od doby předválečné. Více jsou vidět policisté i dobrovolníci z teritoriální obrany s ručními zbraněmi. U úředních budov bylo občas vidět pár pytlů s pískem. Doklady však po mně na ulici nikdo nežiadal. Jen na autobusovém nádraží v Užhorodě mě jedna paní nabádala, ať méně fotím. Že by mě pak mohli vyslyšet. Ale to spíše v rámci jakési předběžné opatrnosti.

Několikrát denně zněly sirény a hlášení o poplachu. Zvláště 24. srpna, kdy je státní svátek - Den nezávislosti Ukrajiny. Správně se mají zastavit autobusy hromadné dopravy a zavřít obchody. Nedělo se to u všech. Např. na Korjatovičově náměstí v centru Užhorodu byly po dobu poplachu uzavřeny jen některé obchody s potravinami. Na území Zakarpatské oblasti však od začátku války s jedinou výjimkou nikdy žádná střela nedopadla. Občas byla vidět cedulka označující kryt ve sklepech a na nádvoří bývalého župního paláce (Muzeum umění) stála polní stanová nemocnice. Byla ovšem prázdná. Na několika místech v Užhorodě, Mukačevu i Berehově byla vybírána finanční i materiální pomoc - humanitární i na armádu. K vidění byly billboardy i u nás medializované sbírky na nákup tureckého bezpilotního letadla Bayraktar.

Na Podkarpátí je stále velký počet uprchlíků z východu Ukrajiny. Ti méně movití obývali např. koleje Užhorodské národní univerzity nedaleko řeky Už. Movitější bydlí v hotelích

a někteří si kupují domy a byty po celém Podkarpátí. Dům či byt přijde na 70 až 80 tisíc euro. Pro normálně pracujícího našince naprosto nedostižné. Někteří lidé z východu navštěvují zábavní podniky, což pochopitelně není místními vnímáno vždy pozitivně.

V rozhovorech byl patrný odpor vůči Rusku. Zaznívala slova „ať nás nechají žít, jak chceme“. Také jsem zaznamenal poznámky o Rusku z období Sovětského svazu: o kladném vztahu mnohých lidí k alkoholu, či o nevalné lékařské péči, případně o málo pozitivních zážitcích z nepřítelů dávných cest do Ruské federace. Mízi také památky na sovětskou armádu, např. na náměstí v Mukačevu zmizel z podstavce tank Rudé armády z druhé světové války. Někteří se vyhýbají, službě v ukrajinské armádě, zatímco mnozí se hlásí dobrovolně. Vedle nadšení může být lákadlem i na ukrajinské poměry opravdu nadstandartní odměna: Vojáci na frontě dostávají mezi 3 300 až 3 800 euro měsíčně. Vojáci cvičící se „v lese“ na ofenzivu 1 300 euro. Na frontě má být okolo 200 tis. vojáků, „v lese“ okolo 500 tis. Starší syn kamaráda vysokoškolského pedagoga je na frontě. Syn sestry jeho ženy ve válce zemřel. Byl režisérem v Kyjevě a přihlásil se dobrovolně. Rodina nedostala jeho tělo. Spolubojovníci napsali prohlášení, že padl a nikoli přeběhl k nepříteli. Snad ani padlé si občas strany nedovolují sbírat. Žena mého kamaráda několik týdnů pomáhala v užhorodské nemocnici. Přiváželi z fronty hodně vojáků bez nohou, bez rukou. Ztráty budou ohromné.

Jak bude po válce?

Poměrně skepticky vidím poválečné vyhlídky Ukrajiny, ať už konflikt dopadne jakkoli. Ostatně při otázkách na budoucnost jsem se často setkával s mlčením a nejistotou. To se mi zdá jiné oproti roku 2014, kdy začaly boje na Donbase. V roce 2014 se mladí lidé v Užhorodě fotili před ukrajinskou vlajkou a tvrdili, že Ukrajina do 15 let dožene Švýcarsko. Poměrně záhy přišlo rozčarování. Výstižná se mi zdají slova užhorodského taxikáře „Zelenskij je hrdina, ale všichni kradou“. Prezident se v únoru 2022 nenechal evakuovat z Kyjeva, mají ho tam za hrdinu. Na druhou stranu společenské poměry od posledních prezidentských voleb se příliš nemění. Kdo může, tak si „vypomáhá“. Řidiči autobusů stále vybírají část jízdného do své kapsy. Část pasažérů nastupuje nedaleko za oficiální stanicí a platí bez dokladu řidiči.

I jinde to, předpokládám, funguje standartně. Tj. na vysokých školách se stále „prodávají“ známky, životní úroveň si zvyšují celníci, policisté apod. Nevím, zda je šance to změnit. Zákony omezující oligarchy, přijaté v roce 2021, dopadly zvláště na malé podnikatele. Jeden z kamarádů má nakladatelství, kde zaměstnává vlastní ženu, a ještě jednoho člověka. Majitelem je sám. Dvakrát musí u notáře zaplatit v přepočtu 200 euro, aby uvedl vše do souladu se zákonem. Byť platí řádně daně, včetně válečné. Velcí oligarchové mají podle všeho již vše pořešené na Kypru či jinde, kde

mají sídla firem. Ne všichni to vidí takto skepticky. Zakladatel „ukrajinské Zásilkovny“ společnosti Nová Pošta Vjačeslav Klimov říká, že „poválečná obnova bude skvělé období naší historie“ (Hospodářské noviny 29. 8. 2022). Anna Reid ve své knize *Krajina na okraji* píše, že si ukrajinská společnost stále více všímá korrupce (str. 312n, Premedia, Bratislava 2022). Podobně pozitivně situaci hodnotí bývalý ministr financí Slovenské republiky a poradce ukrajinských politiků Ivan Mikloš (např. *Už dávno nevidím svet čierno-bielo*, N Press, Bratislava 2021).

Každopádně situace není jednoduchá a zlepšení nemůže přijít brzy. Kamarádovi letos v létě vyměřili důchod. Po 40 letech práce dostal 2 300 hřiven měsíčně, tj. 57,50 euro při srpnovém kurzu 40 ukrajinských hřiven za euro. Chleba stojí 20 či spíše více hřiven, kilogram cukru okolo 36 až 37, kilogram mouky ke 20 hřivnám, litr mléka ke 30. Na ulicích podkarpatských měst mnohdy přímo bije do očí rozdíl mezi soukromým a veřejným prostorem, tj. moderními ozářenými obchody a rozbitými zanedbanými chodníky a silnicemi.

Dalším negativním aspektem je abnormální tlak na občanskou společnost, zvláště pak rusínské spolky. V srpnu 2022 nemohla být veřejně představena kniha profesora Paula Roberta Magocsiho. V jedné z užhorodských knihoven zabavila ukrajinská civilní kontrarozvědka SBU veškerá čísla časopisu „Národní noviny Rusínů Slovenska“, kde hledají protiukrajinské články.

Turistů je na Podkarpátí naproste minimum. Na slovenské celnici ve Vyšném Nemeckém (šel jsem pěšky přes automobilový hraniční přechod Užhorod - Vyšné Nemecké, z Ukrajiny to teď lze) se mě slovenští celníci ptali, zda jsem opravdu Čech. Následně mi řekli, že jsme bratři a snad poprvé po více než 20 letech mi prakticky neprohlíželi batoh. Byť jinak jsou prohlídky lidí překračujících hraniční hodně drakonické.

JAN ČOPIK

Foto autor

Magický koncert v magickém roce aneb: Hráli nám otec a syn Rakovi

Dokočení ze strany 1

Mluvílo se i o současné smutné situaci na Ukrajině. Ruská agrese se obou vystupujících osobně hluboce dotýká, jejich smysl pro spravedlnost je těžce zkoušen, navíc ve válce trpí a umírají i lidé z Podkarpatska.

Byl to ale koncert, a tak se především hrálo. Zazněly virtuózní klasické skladby, samozřejmě včetně kompozic protagonistů večera, lidové písně, nechyběly folk a country, a ke slovu se dostaly populární i písničky

Ježka, Voskovce a Wericha nebo Šlitra a Suchého. Tradičně ve skvostném provedení. Oba páni Rakové jsou špičkoví muzikanti, což dokázali i při koncertu pro naši Společnost. Publikum se k nim nejednou přidalo a sálem tak zněl společný zpěv. A upřímně: zazpívat si za doprovodu takových umělců se člověku hned tak nepoštěstí.

Je radost sledovat vzájemnou komunikaci kytaristů během hry. Jsou na sebe dokonale naladěni a jejich souhra je skvělá i během improvizací. Platí, že žádná skladba nezazní během jejich různých vystoupení stejně, každý koncert dua Rak a Rak je unikátní. Z jejich interpretace číší láska k hudbě i láska mezi otcem a synem. Během průvodního slova obou pánů byl znát respekt, který k sobě vzájemně

chovají. Čas plánovaný pro koncert muzikanti přetáhli. Vděčné publikum je totiž nerado pouštělo z jeviště. I tehle čas se ale naplnil, vždyť jsou mimopražští a museli se ještě dostat domů. Přesto si ještě dlouho po vystoupení povídali s lidmi, kteří na koncert přišli, teď už osobně. Pro každého měli vřídlné slovo a trpělivě odpovídali i na všechny dotazy. Nám v tuto chvíli nezbyvá než ještě jednou moc poděkovat. Vážení páni Rakové, díky za krásný večer! Těšíme se na další a těšíme se i na výstavu nádherných fotografií Štěpána Raka, kterou Společnost přátel Podkarpatské Rusi plánuje na jaro. Věříme, že minimálně jejich autor během vernisáže zahraje, případně zazpívá.

TOMÁŠ PILÁT

Podkarpatské Rusínsko ve filmu českého režiséra

„To téma se mi líbilo od malička, protože když k člověku chodí do školy, časem jako zvědavý chlapec zjistí, že kdysi byly nějaké jiné mapy republiky. A všimne si, že vypadala jako housenka nebo jezevčík. Zajímá jsem se, jak to asi tehdy bylo. A tak jsem se na Podkarpatsko vydal na výlet už někdy v devadesátých letech. Tehdy jsem ještě neměl žádné plány, co tam budu dělat. Až později jsem zjistil, že je to nosné téma a navrhoval jsem České televizi, že by se to mohlo natočit,“ vyprávěl režisér Zdeněk Tyc, co ho vedlo k natočení dokumentárního filmu o Podkarpatské Rusi.

Po letech a zdržení kvůli covidovým omezením se mu konečně podařilo vytvořit dokument **Podkarpatské Rusínsko** o historii i současnosti Podkarpatska. Česká televize jej vysílala letos koncem října. Zdeněk Tyc je autorem řady hraných filmů, např. Vojtěch, řečený sirotek, Smradi, Jako nikdy i dokumentů (Ano, Masaryk, Dvořák v Americe aj.).

Hodinový televizní dokument Podkarpatské Rusínsko patří k nejlepším, co v tomto žánru natočil, a také k nejkvalitnějším a nejpocitivějším snímkům na toto téma. Vybral si velmi vhodného průvodce – profesora UK Jana Rychlíka, zasvěceného znalce dějin i regionu, který pozorně sleduje i současný vývoj Podkarpatska. Spolu s ním režisér prochází zemí, zastavuje se u historických dominant (někdejší sídlo župana v Užhorodě, mukačevský hrad Palanok, nejvýhodnější obec Podkarpatí atd.,

Režisér Zdeněk Tyc

atd.), ale také v horské krajině, u vesnických chalup, kostelů i řek.

Přístup autorů je poznamenán nejen spolehlivou znalostí tématu, ale také zdravě objektivním, přitom pietním přístupem k dějinám. Povídají si s místními lidmi, představují je při práci i odpočinku, nahlíží do školních tříd. Film přitom úsporně (všechno se musí vejít do necelé hodiny!), ale s obdivuhodnou hutností pojednává o pohnutých dějinách země. Nic důležitého nevynechává, najde si prostor i pro detaily, které názorně dokreslují obraz země. Rozhovory s lidmi přesvědčivě dokreslují současný stav podkarpatské společnosti včetně sociální situace. Když vysokoškolský pedagog na užhorodské univerzitě poznamená, že „lidé zajímá chléb, ne národní identifikace“, vydá to za dlouhé pojednání. Stejně tak když profesor Rychlík hovoří se svým rusínským kolegou, historikem Valeriem Padakem; filmový

divák si udělá po pár větách názorný obrázek o nelehké situaci rusínské národnosti. Zazní tu i myšlenka, že Ukrajina bohužel stále neuznává rusínskou národnost, i když jsou to právě Rusíni, „kdo táhne Ukrajinu do Evropské unie“. Snímek ukazuje i mimořádný půvab krajiny a stavebních památek: dřevěných kostelíků, hradů, staveb českých architektů.

Diváka určitě upoutá nesporná „prorusínská“ dikce snímku. Zaujme už název – místo Zakarpatská oblast nebo Podkarpatská Rus tu Tyc použil výrazu „Rusínsko“, jak v některých svých textech nazýval region i T. G. Masaryk. Autor tím podle svých slov chtěl akcentovat právě skutečnost, že země je kolébkou rusínského národa, a „rusínství“ se (při veškerých snahách Sovětského svazu či ukrajinských nacionalistů) nepodařilo zlikvidovat).

Pozoruhodná je práce režiséra s archivními záběry, některé jsou pro diváka patrně objevné, např. vytyčování hraničních zábran. Je třeba také pochválit kvalitní hudební dramaturgii snímku, pečlivá ruka se zasvěcenou znalostí a dobrým vkusem vybrala pěkné rusínské melodie, které film výrazně obohacují.

Poznámka na závěr: Že je Tycův film zdařilý, to si nemyslíme jen my, soudí tak například i prestižní hodnotící portál Česko-Slovenská filmová databáze, který mu udělil vysoké hodnocení 81 procent. (Rozhovor s režisérem Tycem v příštím čísle.) **ap**

Na podporu Ukrajiny

Možná si ještě někteří z vás vzpomenete na článek z jara tohoto roku, kdy jsem pořádal první sbírku na podporu napadené Ukrajiny, resp. ukrajinských uprchlíků, kteří hledali pomoc v zakarpatském městečku Rachov. Jelikož první sbírka měla obrovský úspěch, rozhodl jsem se uspořádat ještě jednu před blížící se zimou. Po domluvě s majitelem Kavárny&bistra Moje místo v Praze ve Vršovicích jsem zde koncem léta zorganizoval tematický Ukrajinský večer, kde mohli hosté nejenom finančně přispět, ale zároveň ochutnat typické karpatské speciality, které připravily místní kuchařky, mimochodem také z Rachova. Po celý den tak hosté mohli vyzkoušet speciality, jako jsou např. domácí *holubcy*, *vareniky*, ukrajinský *boršč* či *symniki*. V podvečer byl tento kuli-

nářský zážitek doplněn ještě živou hudbou a modro-žlutým drinkem s vodkou, který jsem pracovně nazval *Ukrajinská pomsta*. Celý večer doprovázela nejen příjemná obsluha oblečená v tradičním obleku *vyšivanka*, ale také příjemně teplé počasí končícího léta.

Po dohodě s mými partnery na rachovské radnici jsem se rozhodl celou vybranou částku zaslat na transparentní účet nově vzniklé organizace nazvané *Волонтери Рахівщини* – Rachovští dobrovolníci, kteří se snaží pomáhat vojákům na frontě a jejich strádajícím rodinám v zázemí. Doufám, že jsem tak i touto další aktivitou alespoň trochu pomohl vyjádřit možná trochu ochabující, ale přeci jen stále trvající českou pomoc napadené a statečně se bránící Ukrajině.

ERIK LUKAS

Na stolech voněl boršč...

Foto autor

Československá stopa na Podkarpatské Rusi a úkoly památkové péče

Když si představujeme Podkarpatskou Rus v naší mysli, vybavují se nám nejen poloniny ošlehané větry a stáda ovcí, pasoucích se na nich, rozsáhlé lesy a malebná údolí, řeky Tisa, Latorica, Už a Teresva, ale také památky architektury a umění: starobylé hrady a dřevěné kostelíky, velkolepá čtvrť Galago v Užhorodě a kolonie státních zaměstnanců v Chustu, nebo i obrazy předních místních umělců v tanních galeriích. Ano, památky architektury a umění v nás nejednou vyvolávají silnou vnitřní rezonanci a častokrát nezapomenutelný citový prožitek. Umocňují v nás blízký vztah a zájem o Podkarpatskou Rus – blízkou, téměř sousední zemi, se kterou jsme žili dvacet let ve společném státě a která je nepochybně součástí našeho společného kulturního a historického dědictví. S takovými pocity jsem odcházel z konference s názvem "Československá stopa na Podkarpatské Rusi, památky v ohrožení a úkoly památkové péče

s důrazem na význam kulturního dědictví", která se konala v Brně 14. listopadu 2022. Na konferenci přednášelo 14 renomovaných odborníků v oblasti architektury a umění. Všechny příspěvky byly podnětné, můj zájem se však soustředil na přednášky s podkarpatskou tematikou. Jednalo se o následující příspěvky:

Eva Borecká ze Slovenské technické univerzity v Bratislavě připomněla životní osud a tvorbu podkarpatského malíře Vojtěcha Boreckého; **Romana Klasová** z Památkového ústavu Slovenské republiky v Bratislavě se ve svém příspěvku věnovala meziválečné architektuře obytných budov Užhorodu; prof. **Vladimír Šlapeta** z Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně zhodnotil dílo architekta Jaroslava Koska ve Slatinských Dolech; **Vlasta Loutocká** připomněla okolnosti a historii přesunu dřevěných kostelů z Podkarpatské Rusi do Československa.

Se svými příspěvky vystoupilo také několik ukrajinských účastníků konference o architektonickém dědictví města Charkova a Lvova. Profesorka **Hana Urbášková** z Vysokého učení technického v Brně hovořila o odkazu Le Corbusiera ve Francii a v Indii, dále pak **Petr Svoboda** z Ústavu soudního inženýrství vystoupil s přednáškou o hodnotě vybraných židovských památek po 2. světové válce. **Ivo Bednář**, vedoucí odboru zahraničních vztahů Magistrátu města Brna vystoupil s příspěvkem o současném stavu spolupráce s Charkovem, partnerským městem Brna, a o připravovaných projektech spolupráce Brna se Lvovem a Užhorodem

Co říct na závěr? Vysoké ocenění si zaslouží nejen skvělý počín brněnských přátel, ale i hlavní organizátorka a pořadatelka zmíněné konference ing. arch. Loutocká se svými spolupracovnicemi.

VLADIMÍR KUŠTEK

Šuhajův příběh znovu ožívá na plátně

Obdiv k osudu lidí na Zakarpasku je hlavním motivem nového filmu **Vladimíra Morávka** s názvem *Bandité pro baladu*. Legendu o Nikolovi Šuhajovi zpracoval režisér jako road movie z ukrajinské Koločavy. V práci s neherci se režisér odkazuje i k Miloši Formanovi. Důležitá je pro snímek hudba, písně z muzikálu hraje Jihočeská filharmonie. Vladimír Morávek řekl ČTK:

"Vychází to z našeho zážitku, kdy jsme se rozhodli, že zažijeme cestu Jihočeské filharmonie do Koločavy, kde na závěr zahraje slavný koncert složený z Balady pro banditu. Při tom se stalo moc malých katastrof, já si je všechny zapisoval. Pak jsme se rozhodli, že na příběh toho hrozně dobrého úmyslu evropských intelektuálů, kteří milují jakousi hudbu a příběh a chtějí ho provést v prostoru jeho vzniku, navážeme, co všechno se při tom pokazí..." uvedl režisér. Ve filmu tak zrcadlí reálný zážitek, který byl podle něj legrační, dojemný a katarzní.

Klíčovou postavou filmu je mladá ukrajin-

Režisér Vladimír Morávek

ská dívka (Tereza Marečková). Ve snímku se objeví i Miloš Štědroň, autor hudby k původní slavné inscenaci, či herci Miroslav Donutil a Boleslav Polívka. Herce, do něž se zamiluje dívka z Koločavy, ztvárnil Jan Zdražil.

Natáčelo se v Brně a na Podkarpatské Rusi, která byla kdysi součástí Československa. "Ten film je o nebetěčné lásce. O Zakarpatské Ukrajině, o kraji, kde Nikola Šuhaj loupežník byl slavným mužem. Zakarpatské Ukrajinci byli

součástí československého státu. Jediné československé vojsko, které se nevzdalo v březnu 1939, bylo v Koločavě, protože vyhlásili samostatnost a hned druhý den na ně zaútočili Maďari. A oni bojovali, čtrnáct dní bojovali za ideje zanikajícího československého státu," řekl Morávek. Stejně tak chtěli patřit do Československa, když zanikl Sovětský svaz. Podle Morávka v sobě mají obrovskou lásku k idejím českoslovenství. Ctí Leoše Janáčka, Bedřicha Smetanu, Aloise Jiráska. "To vás zahanbuje. Vidíte, jak někdo miluje něco, k čemu vám láska už rozmluvili. Zastýdte se, zatoužte být lepší. Obdiv k osudu zakarpatských Ukrajinců je hlavní motiv filmu. Velmi dojemně touží po čemsi, čeho se jim nedostává, a oni to nepřestávají milovat. To je posílou i pro naše životy: milovat i to, co ztrácíš," řekl Morávek.

Režisér zapojil místní obyvatele, trochu v duchu formanovských filmů šedesátých let 20. století. "Jako když Forman točil film Hoří, má panenko. Ve filmu je velmi těžké rozpoznat, co je realita a co inscenovaná realita. Proto tam nakonec asi nejvíce excelují Martin Huba a Pavla Tomicová, lidé, kteří dokážou hrát tak, že to žijí," řekl režisér.

Dalším zásadním 'hercem' je hudba. Štědroňovo dílo vnímá Morávek jako strhující melodie, "vytí mužských srdcí, odpovědi ženských hlasů, humor, laskavost. To je velkolepý tvůrčí čin. A Jihočeská filharmonie svým nastudováním těchto písní udělala podobně záslužný čin," řekl režisér.

Je to jeho třetí celovečerní snímek, po *Nudě* v Brně (2003) a *Hrubeš a Mareš* jsou kamarádi do deště (2005). Míni, že novinka je oproti nim tesknější. "Také osud Evropy a Zakarpatské je tesknější. Jihočeská filharmonie nádherně zpívá na téma úzkosti. A to je to, co má teď umělec dělat," řekl Morávek v narážce na válku na Ukrajině.

Koločava, svéráz starých chalup

Rusíni v gulagu

Osudy rusínských bojovníků proti nacismu na východní frontě se vzájemně podobají. Příběh Jana Bačkovského (1919–2006), Rusína, vojáka a generála, je velmi blízký například životním osudům generála Michala Kričfaluših, dalšího Rusína, který bojoval v československých jednotkách (jeho paměti jsme před časem vydali v SPPR) i dalším. Pokud se rozhodli odejít do Sovětského svazu a bojovat proti nacistickému Německu, čekali je jako „uvítání“ několikaleté věznění v sovětských lágrech. Svědectví o jejich životě a bojích lze najít v knížkách, dohledat v archivu Paměti národa či v dalších archívech. Tímto tématem se hodně zabýval i nedávno zesnulý český historik Karel Richter (1930–2021), který mj. napsal historické publikace Podkarpatské Rusíni v boji za svobodu, Účtování s časem aj. Přinášíme příběh dalšího rusínského bojovníka.

Jan Bačkovský se narodil 24. 10. 1919 ve vesnici Štefurov na východě Československa v rodině rolníka. Od poloviny 30. let byl jako středoškolský student aktivní v místním komunistickém hnutí. Po rozpadu Československa se rozhodl k útěku do Sovětského svazu. Ihned po překročení hranice byl 7. prosince 1939 zatčen a následně vězněn v Samboru, Vorosilovgradu a Starobělsku, kde ho odsoudili k pěti letům nucených prací a poté transportovali do Vorkutlugu (v lágru č. 8 a 9) a byl nasazen na dřevorubecké a výkopové práce.

Po roce a půl vysilující dřiny spojené s nedostatkem stravy byl převezen na výpomoc do kanceláře, což mu pomohlo pobyt v lágrech přežít. V lágru strávil léta 1939–1942, teprve 7. ledna 1942 byl propuštěn na základě sovětské amnestie udělené části Čechoslováků v gulagu s cílem využít bývalé vězně ve válce proti nacistům. Podobně jako mnozí další Čechoslováci se proto i Jan Bačkovský připojil ke vznikající Československé vojenské jednotce v Buzuluku. Zúčastnil se bojů u Sokolova, Kyjeva a Dukly a byl dvakrát raněn. Jan Bačkovský je dvojnásobným nositelem Československého válečného kříže 1939 za bitvy u Kyjeva a Dukly a rovněž Polského válečného kříže. První polovinu 50. let

strávil na Polské válečné akademii ve Varšavě, v druhé polovině byl vedoucím Vojenské katedry Lékařské fakulty v Hradci Králové a zároveň vystudoval brněnskou vojenskou akademii.

Od konce 50. let sloužil až do roku 1968 na generálním štábu v Praze. Na podzim 1969 byl kvůli nesouhlasu se sovětskou invazí i normalizační politikou KSČ degradován a vyloučen z komunistické strany. V 70. a 80. letech pracoval jako stavební dělník a byl sledován StB. V druhé polovině 80. let sepsal své vzpomínky na věznění v SSSR, které se dochovaly v rodinném archivu. Plně rehabilitace se dočkal až po roce 1989. V roce 1991 byl povýšen na generálmajora. Zemřel v listopadu 2006 v Praze.

Zdroj: rusynFORUM

(cechoslovacivgulagu.cz/historie_represi_obeti_druha_svetova_podkarpatska_rus_jan_backovsky.html)

Anexe Podkarpatska

Od sovětské anexe Podkarpatské Rusi již uběhlo více než tři čtvrtě století. Přesto jsou události podzimu a zimy na přelomu let 1944 a 1945 především ve vztahu k dnešku stále aktuální. Ukazují, jak se za tuto dobu jen málo změnil scénář agresivní politiky Moskvy. Pouhé dva dny po osvobození města, 28. října 1944, dorazil do Chustu československý vládní delegát ministr František Němec. Všude vlály československé vlajky. V den, kdy nacisté obsadili povstaleckou Bánskou Bystrici se v Chustu mohlo zdát, že obnova čs. státnosti se v nejvýchodnější části

republiky stala skutečností. Němcův úřad pro správu osvobozeného území i vojenské velitelství osvobozeného území řízené generálem Antonínem Hasalem se daly do práce na obnově země. Byla to však jen předehra k anexi. Idyla trvala pouhých několik dní. Od počátku listopadu začaly přicházet stále více znepokojivé zprávy. Již v prvních dnech měsíce byly zaznamenány zatím jen ojedinělé hlasy, žádající „sjednocení“ se sovětskou Ukrajinou. Čtvrtého listopadu se objevily vyhlášky vyzývající místní obyvatelstvo k dobrovolnému vstupu do Rudé armády. Nábor do Rudé armády však měl od počátku spíše charakter nucených odvodů. Ve stále větším počtu měst a obcí docházelo k násilným změnám ve složení národních výborů. Všechny protesty čs. úřadů u sovětských velitelství byly marné. Dne 19. listopadu 1944 se v Muкачеvu sešla stranická konference zakarpatských komunistů, na níž byla ustanovena na KSČ nezávislá „Komunistická strana Zakarpatské Ukrajiny“, v jejímž čele stanul bývalý Němcův politický poradce a podporčík čs. armády Ivan Turjanica, který několik dní před tím dezertoval. O týden později pak na stejném místě pod dozorem ozbrojených rudoarmějců proběhl sjezd usměrněných národních výborů, který aklamací odhlasoval vystoupení země ze svazku Československé republiky. Sjezdem byla zvolena Národní rada Zakarpatské Ukrajiny, která se stala samozvanou loutkovou vládou toho, co bychom dnes mohli nazvat „separatistickou provincií“. Události jako okopírované z nové

doby: Krym, Luhansk, Doněck. A další referenda Rusové chystají na okupovaných územích dnešní Ukrajiny...

Československá delegace nežádoucí

Významnou osobností úzce spjatou s dějinami Podkarpatské Rusi a jejím nuceným odstoupení Sovětskému svazu, lépe řečeno s anexí tohoto území dobyvačným komunistickým státem byl **František Němec** (1898–1963), český politik a odbojový činitel. Po okupaci Československa Německem se zapojil do odbojové činnosti v organizaci Politické ústředí. Na jaře roku 1940 odešel do Francie a odtud do Velké Británie, kde se zapojil do činnosti exilové vlády. 27. října 1944 přijela československá delegace v čele s Němcem na osvobozené území Podkarpatské Rusi do Chustu, který byl sovětským velením určen za sídlo delegace. Avšak sovětské velení zneužilo klauzule dohody ustanovující, že „výkonnou moc na osvobozeném území v pásmu válečných operací po dobu potřebnou k provádění těchto operací má mít vrchní velení sovětských vojsk“. Velení 4. ukrajinské fronty svévolně rozdělilo území Podkarpatské Rusi na dvě zóny, tzv. válečnou, sovětskou, a československou. Čs. delegaci byla svěřena jen asi třetina území kraje, jeho východní hornatá část. Ale ani na tomto území neměl ministr František Němec plnou moc, všude fakticky vládly sovětské „komandatury“.

(Zdroj: rusyn.sk.)

Šuhajův příběh znovu ožívá na plátně

Dokončení ze strany 4

Balada pro banditu je příběhem podle románu Ivana Olbrachta Nikola Šuhaj loupežník. Zpracovali jej filmaři i divadelníci. Nejslavnější je inscenace Milana Uhdeho a Miloše Štědrone v brněnském Divadle Husa na provázku ze 70. let 20. století. V širokou známost vstoupil příběh i díky filmu z roku 1978, kde hráli hlavní role Miroslav Donutil a Iva Bittová.

Nový film měl premiéru 15. listopadu 2022 v českobudějovickém kině Kotva a 26. listopadu 2022 v kině Skala v Brně.

Zdroj: České noviny

Město a lidé

V poslední době nám udělaly radost dvě pěkné knihy. Jedna zaslala přišla z Prešova, druhá z Užhorodu, a obě přinášejí cenný příspěvek do fondu rusínské literatury. Vyšly v rusínském jazyce.

Editorem sborníku **100 významných Rusínů očima současníků** (100 визначних Русинів очима сучасників) je známý publicista, mj. dlouholetý redaktor Rusínských novin a malíř **Alexander Zozulák**. Jde už o čtvrtý díl podnětné série, předešlé tři vyšly v nedávných letech. Sestavitel v úvodu upozorňuje, že nejde o naučnou publikaci, ale „jen“ o portréty významných Rusínů pohledem současníků. Ale dobře, že je právě taková, jaká je. Přináší texty o rusínských osobnostech žijících v různých koutech světa v rozličných dobách (časový oblouk se klene od 18. do 21. století), které spojuje jejich národnost a aktivní podíl na znovuoživení rusínského národa. Mají však ještě něco společného: Každá z těchto osobností přinesla do hodnotového koše svého národa, země, v níž žily či žijí a lidstva i jiné cennosti. Působí v smysluplných, zajímavých povoláních, uplatnili se jako pedagogové, historici, malíři, básníci, filmaři, novináři, vědci atd. Autory textů jsou vesměs přední publicisté.

Portréty osobností jsou řazeny podle abecedy; třeba za pojednáním o pedagogu Michailu Almašim (1930–2019) najdeme Joannidesa Basilioviče (1742–1821), za vizitkou akademika Antala Hodinky (1864–1946) následuje Bohdan Gambala (1965–2020), vedle učitele filosofie Petro Lodije (1764–1829) sochařka Olena Mondičová (1902–1975) atakdale. Možná to na první pohled působí trochu na přeskáčku, ale ať si čtenář zalistuje, aspoň získá pojem o bohatosti a šíři talentů v rusínském národě. Pokud mu bude některé jméno chybět, najde je v předchozích svazcích série. (Nebo v knize Ivana Popa Podkarpatská Rus – osobnosti její historie, vědy a kultury, vydané česky v r. 2008.)

V tomto svazku si připomeneme mnohé z těch, které jsme znali či známe z veřejného

života, z jejich děl nebo z rusínského hnutí. Vzpomeneme na koncerty, kde Michail Almaši dirigoval Mukačevský pěvecký sbor „Stara spivanka“, který v devadesátých letech založil a dlouhá léta vedl. Nebo na některý film režiséra Juraje Jakubiska, jehož nové dílo – Perinbaba a dva světy se právě chystá do kin. (Věděli jste vůbec, že slavný filmový tvůrce je rusínského původu a k Rusínům se hrdě hlásí?) Na obrazech užhorodského malíře Volodymyra Mikity obdivujeme svébytné vidění karpatského světa. Se zalíbením jsme četli verše v Polsku žijícího lemkovského básníka Petra Trochanovského či lyrickou poezii Gábora Hattingera-Klebaško, který se podstatnou měrou zasloužil o rozvoj rusínského hnutí v Maďarsku. Do útlé knížky se vešlo třicet portrétů. (Vydala Akademie rusínské kultury v SR, Prešov.)

Užhorod (Ungvár) – mé rodné město! Budu-li parafrázovat slova velkého národního buditele Rusínů Alexandra Duchnoviče, s hlubokou synovskou láskou můžu hrdě prohlásit: „Spatřil jsem svět ve starém městě nad řekou Už.“ Vroucně děkuji Pánubohu, že mě nasměroval do této překrásné Karpatské země, kde se tyčí mohutná Hoverla, kde teče rychlá Tisa, kde stojí na březích Uže mohutný Užhorodský zámek, opředený legendami a pověstmi, které jsem ještě v dětství slyšel od své babičky. Můj rodný Užhorode! Prošly se nad tebou věky, jako oblaka na nebi, které někdy vypadaly strašně, ale z těch z strašných mraků vždy vyhlédlo slunce, které tě zahřívalo, a dopřávalo vyrůst novému životu...

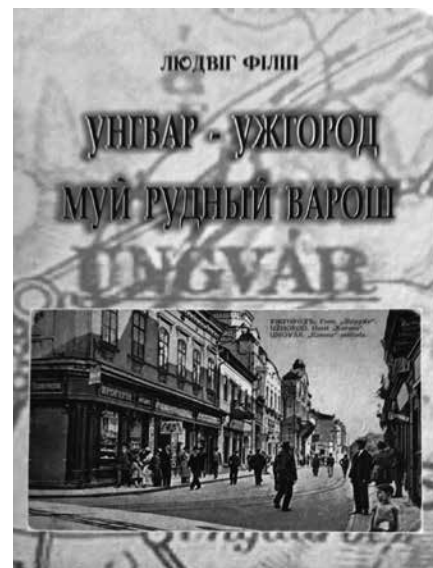
Těmito vzletnými slovy uvádí historik a uměnovědec **Ludvík Filip** rozsáhlou publikaci **Ungvár – Užgorod, moje rodné město** (Унгвар – Ужгород, мій рідний варош). Stejně jako úvodní odstavce, i dílce celé knížky je poznamenána vřelým citovým vztahem autora k rodnému městu. Což mu ovšem nezabránilo v tom, aby vytvořil seriózní historickou práci. Postupuje přitom jednak chronologicky (Užhorod od nejstarších dob až po rok 1919, proměny města v dalších historických etapách, za Československé republiky, v době maďarské vlády, v časech sovětské moci a za samostatné Ukrajiny), jednak podle tematických celků.

V jednotlivých kapitolách se věnuje významným budovám a stavebním památkám města: Užhorodská katedrála a další chrámy, kostely a kaple různých církví, unikátní budovy patřící ke katedrále, školní budovy a kulturně vzdělávací zařízení. V této části opět hrají významnou roli stavby vzniklé v době Československa. Kromě historie budov si přitom všimá vzdělávacího systému jako takového, dějin a vývoje školství.

Jako správný užhorodský patriot neopomíná významné osobnosti, jež se ve městě narodily, žily a působily. Tomuto tématu je věnována téměř stovka stran (z 368), ale lidé a jejich osudy prolínají celou knihou, objevují se v nejrůznějších souvislostech. Jejich výběr je samozřejmě osobní, autor je uvádí podle vlastní volby.

Poslední část knihy je záslužně vyhrazena předměstím a příměstským obcím v nejbližším okolí Užhorodu. Tedy lokalitám, jichž si jiní autoři zpravidla moc nevšímají. Zazní tu jména jako Domanince, Radvanka, Dravce, Storožnice a další; jsou uvedeny základní údaje o historii a rozvoji obcí. Autor připouje také snímky dominant – kostelů, zajímavých veřejných budov či soukromých obydlí, ulic.

Ludvík Filip je nejen dějepisec, ale i renomovaný kunsthistorik, a tato odbornost výrazně poznamenala jeho vyprávění o Užhorodu, díky tomu se dozvídáme mnohé zajímavosti o tom, co všechno z uměleckých děl lze v Užhorodě vidět. Vseми kapitolami prolínají zavedené výklady o hodnotách budov, vnitřní výzdobě církevních zařízení, či artefaktů ve veřejném prostoru. Stejně tak o umělcích, kteří tu žili a tvořili.

Autor se vedle dalších činností – zejména v oblasti kultury a umění (např. léta vedl užhorodskou kulturně vzdělávací Společnost Alexandra Duchnoviče, organizoval kulturní a umělecké akce atd.) – celoživotně věnuje problematice církve a náboženství, zvláště dějinám rusínské řeckokatolické církve na Podkarpatsku. Tento odborný i osobní zájem lze v publikaci dobře vysledovat. Filip se této oblasti věnuje nejen jako historik či znalec církevního umění, ale jako aktivní činitel, který se zasloužil o znovuzrození řeckokatolické církve na Podkarpatsku. Jako poslanec užhorodského zastupitelstva se zasadil o obnovení Mukačevské řeckokatolické eparchie, redigoval církevní časopis Blahovistnik. Byl také léta redaktorem časopisu Podkarpatský Rusín a je autorem četných publikací i odborných článků. Za svou vědeckou práci i kulturní i církevní aktivity obdržel řadu vyznamenání.

Knihu zdobí četné fotografie a reprodukce výtvarných děl. S podporou Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě vydalo nakladatelství Karpatská věž v Užhorodě.

Automobilismus na Podkarpatské Rusi za časů TGM

Mezinárodní smlouva o jízdě motorovými vozidly uzavřena v r. 1926 v Paříži obsahovala základní definici motorového vozidla a vymezovala technické podmínky pro provoz včetně registrační značky. V mezinárodním řídicím průkazu byla rozeznávána vozidla A do 3500 kg, vozidla B nad 3500 kg, do kategorie C patřily motocykly. ČSR ratifikovala smlouvu v r. 1931 a současně přijala zákon o jejím vykonávání. Na základě vládního nařízení č. 107/1932 Sb. z. byly v Československu zavedeny evidenční značky motorových vozidel (P – Praha, Č – země Česká, M – země Moravskoslezská, S – země Slovenská a R – země Podkarpatská). Zákon č. 81/1935 Sb. z., který doplňoval předchozí předpisy, zavedl registr vozidel a řidičů a také zdravotní a odbornou způsobilost k řízení motorových vozidel. Řidičské průkazy udělovaly ve velkých městech policejní ředitelství a okresní úřady v jednotlivých okresech, technickou způsobilost schvalovaly Zemské úřady.

ho mostu v Užhorodě. Místní cesty zejména na venkově však zůstávaly ve špatném stavu.

Důležitou dopravní křižovatkou v zemi představovalo hlavní město Užhorod, kde v r. 1935 bydlelo kolem 30 tisíc obyvatel. Úřad Civilní a požární ochrany Užhorodu uváděl v r. 1937 počet obyvatel z okolních obcí, odkázaných na město následovně: po Dravecké silnici přijíždělo do města z okolí asi 14.000 osob, Minajské 1.700 osob, Kapušanské 4.000 osob, Sobranecké 5.200 osob, Domaninské 5.000 osob a Petrovecké 550 osob. Celkem bylo z blízkého okolí směrem na Užhorod odkázáno na dopravu po silnicích asi 31.000 osob. Podle stavu ulic bylo v té době v Užhorodě 42 km ulic, z nichž byly Domaninská, Pod kopečkem, Sobranecká, Minajská, Kapušanská a náměstí Drugethovo, Žatkovičovo a Masarykovo v celkové délce 9,5 km dlážděné kostkami a udržované státem. Dále ulice Rašínova (dolní část dnešního Korza) a náměstí Fencikovo byly asfaltované v délce 340 m a udržované rovněž státní správou. Město

Řidičský průkaz spisovatele V. Grendža-Donského, vydaný v Užhorodě v r. 1938

Příslušníci čs. Finanční stráže na rodinném výletě ve voze Praga u městečka Bočkov nedaleko čs.-rumunských hranic, r. 1934

Náměstí v Chustu. Na dobovém snímku z r. 1937 vidíme autobus, osobní automobily a v pozadí několik fiakrů u hotelu Koruna

Statistické údaje uváděly následující počty motorových vozidel v jednotlivých částech ČSR (Stav k 30. 6. 1935)

	Československo	Podkarpatská Rus	Čechy a Morava	Slovensko
Os. auta	88.337	711	79.535	8.091
Nákl. auta				
a autobusy	33.265	180	30.454	2.631

Pokud jde o počet aut na Podkarpatské Rusi, ten souvisel se stavem tamního hospodářství, silniční sítě a s nižšími příjmy obyvatelstva. Země jako celek se nacházela ve stádiu budování, ke stabilizaci vývojových poměrů docházelo postupně. Vlastnit a provozovat automobil také nebyla levná záležitost. Začátkem 30. let byl k dostání dvousedadlový kabriolet značky Aero za 18 tisíc Kč, Škodovka v luxusnějším vybavení za 25 tisíc Kč. Cena za 1 litr pohonných hmot se pohybovala v rozpětí 2,60 – 3,40 Kč. K uživatelům osobních automobilů patřili převážně lékaři, advokáti, movitější obchodníci, vyšší představitelé státní správy. Nákladní automobily využívali podnikatelé, nepočetná skupina průmyslníků, vojenská správa. Rozvoj zaznamenává autobusová doprava – v r. 1936 provozoval stát na Podkarpatsku v režii ČSD 11 tratí v délce 493 km, soukromé společnosti provozovaly 10 tratí v délce 204 km. Součástí silniční dopravy v zemi byly kromě motocyklů a jízdních kol také fiakry a drožky, které se podílely na přepravě cestujících ve městech a městečkách. J. Dušanek v knize „Chust v Marmaroši“ psal v r. 1937: „Na náměstí se hromadí skupina fiakristů, kterých jest v Chustu 30 s povozy a koňmi, které snesou měřítko jen zdejšího chudého kraje a které jinde by ani nebyly myslitelné.“

V další části se stručně zmíníme o úsilí čs. státu zaměřené na budování silniční sítě. Na Podkarpatsku bylo celkem 527 km silnic státních, 791 km župních a 958 km místních. Hlavní dopravní trasa země vedla z Užhorodu do Jasině. V r. 1922-1924 byly vybudovány státní silnice mezi Tačovem a Bočkovem za 15 mil. Kč, do r. 1926 mezi Bočkovem a Jasiňou nákladem 15 mil. Kč a mezi Sojmami a Huklivým na trase Volové - Volovec za 18 mil. Kč. V r. 1937 byly zahájeny přípravné práce na úseku Teresva-Brustury za 18 mil Kč a na modernizaci úseku Velký Berezny - Užok. V letech 1919-1937 bylo na všech silnicích postaveno 130 silničních mostů nákladem přes 20 mil. Kč, včetně druhého silniční-

mělo 1,2 km ulic dlážděných kostkami, a sice náměstí Korjatovičovo, Drugethovo a Sklepní ul. a 1000 m asfaltovaných ulic – Kazinczyho ul. (horní část dnešního Korza).. Roškovičovo a Tyrsovo nám. (dnes nábřeží Nezávislosti). Zbývající asi 30 km byly ulice válcované.

Není pochyb, že nové silnice a jejich dobrá údržba přispívaly k rozvoji turistického ruchu. Podkarpatská Rus s nedotčenou přírodou a četnými kulturními památkami lákala každoročně stoupající počet návštěvníků. Dobrou propagaci zemi dělali i známí automobiloví závodníci. V červenci 1937 F. Elstner s chotí projeli během šesti dnů na voze Škoda Rapid Podkarpatskou Rus. Z cesty natočili na barevný film filmovou reportáž. Z Užockého průsmyku vyrazili přes Poljanu na Skotarské a Volové do Sinevské Poljany, dále na Rachov, Bogdan, údolí Teresvy a ženský pravoslavný ženský klášter v Lipči. Film o Podkarpatské Rusi byl dán k dispozici zahraničním autoklubům ve Francii, Velké Británii a v jiných zemích. F. Elstner též nafotil řadu barevných diapozitivů se záběry podkarpatských silnic. Kroupův průvodce Podkarpatskem z r. 1934 uvedl v části Autem na Podkarpatskou Rus několik rad a zkušeností J. Scheinera, automobilisty z Prahy z cesty na trase Užhorod – Berehovo – Jasiňa: „Podél silnice je dostatek benzinových pump. V horské části jen ve větších místech, a to většinou ze sudů, dostanete benzin v konvích. Pozor na sobotu, kdy tamější židé neradi prodávají. Silnice jsou všude dobré, ovšem jsou užší než u nás, serpentina se však všude projedou normálně dlouhým vozem bez couvání. Upozorňuji na jednu zvláštnost. Nejezděte kolem 17. a 19. hod. vesnicemi v místech, kde je dobytek na pastvinách, neboť vracející se dobytek zatarasí celou silnici. Pokud se týče garážování, všude vám ochotně uprázdni kůlnu. Ve větších městech najdete správkárny s ochotnými lidmi.“ Cestovatel dále pokračuje: „Jel jsem čtyřválcovou Tatrou 1.681, čtyři osoby ve voze, plný kufr cestovních potřeb. Celkem ujetu 3300 km při průměrné spotřebě 11 litrů směsi na 100 km. Měl jsem jeden defekt (píchnutí hřebíkem). Pro cestovní plán počítejte s průměrem 30 km za hodinu a jezděte nejvýš 6 hodin denně! Neuštvete sebe i vůz nesmyslnými rychlostmi, kopce dolů sjíždějte na nižší rychlost, a pak budete dlouho vzpomínat na krásnou Podkarpatskou Rus.“

VLADIMÍR KUŠTEK

Výlet na východné Slovensko do rusínského kraja

Drevený chrám je cestovateľ, sťahoval sa trikrát. Ďalší je unikát, neputoval nikdy

Východné Slovensko ukrýva množstvo miest a zákutí, ktoré sa oplatí spoznať a vidieť. Jeho ponuka je nesmierne pestrá. Môžete spoznávať umenie, architektúru, nedotknutú prírodu, našu históriu, zapojiť sa na turistiku, vybrať sa na výlety, kde sa zabavia tak malí ako veľkí objavitelia. Korzár vás počas letného seriálu zavedie na rôzne miesta a podujatia, ktoré sa oplatí vidieť a zažiť.

ULIČSKÁ DOLINA. Malebné drevené chrámy v obciach Uličskej doliny v Sninskom okrese postavili s veľkým majstrovstvom a pokorou. Vstúpiť do nich možno len so sklonenou hlavou. Kraj nádhерnej prírody Národného parku Poloniny a vodnej nádrže Starina, najväčšej zásobárne pitnej vody v strednej Európe, ponúka aj staré drevené chrámy s nádhernými ikonostasmi. Na trase Stakčín - Ulič - Nová Sedlica je ich hneď niekoľko. Sú národnými kultúrnymi pamiatkami.

Keď je z chrámu cestovateľ

Chrám sv. Juraja v Jalovej je jedným z najmenších chrámov na Slovensku. Počas socializmu ostal zabudnutý a zanedbaný. Výskumy priviedli bádateľov k roku výstavby 1745.

„Drevené chrámy sa často prenášali. V Jalovej chrám preniesli trikrát, pôvodne stál na kopci oproti. V obci Nechválava Polianka v Humenskom okrese sa podarilo nájsť zvon z tohto chrámu. Je na ňom nápis, že bol kúpený v roku 1743,“ hovorí znalec regionálnej histórie Miroslav Buraľ. Ikonostas zo 17. storočia je jediný kompletne zachovaný z tohto obdobia u nás. Ikony sú rozmiestnené po stenách ga-

lerijno-muzeálnym spôsobom, podľa kánonu v radoch sa jednoducho nezместil, keďže steny chrámu znižili.

Na ikone je reálna tvár

Chrám sv. Archanjela Michala v Uličskom Krivom sa pýši vzácnymi ikonami z 15. a 16. storočia - ikonou Presvätej Bohorodičky Hodegetrie a ikonou sv. Archanjela Michala. „Sú to široko-ďaleko najcennejšie ikony,“ zdôrazňuje historik. Zaujímavosťou je, že na niektorých ikonách nie je zobrazenie tváre schematické, ale ide o reálne tváre. „Nie je to typické pre východnú ikonografiu. Na ikone Narodenie Ježiša je miestna dobová dedičanka v prekríženej šatke na prsiach, ako ju ženy bežne nosievali. Ikonopisec ju maľoval zrejme priamo na mieste,“ vysvetľuje Buraľ.

Najmenší a najstarší

Pravoslávny chrám sv. Archanjela Michala v Ruskom Potoku je ako z rozprávky. Je najmenší a najstarší, unikátny tým, že sa nikdy „nesťahoval“. Pochádza z roku 1740. Historik je presvedčený o tom, že je oveľa starší. Svedčí o tom zachovaný oltárny kameň. Výnimočný tvarom a farbou je stĺpik po stranách ikony Ježiša Krista. Je čierny. „Čiernu farbu vidieť na ikonostasoch len výnimočne. Na nezvyčajnej ikone sú sv. Anton a Teodosij Kyjevo-Pečorskí, zakladatelia najvýznamnejšieho a najstaršieho kláštora starej Rusi. Kyjev je od Ruského vzdušnou čiarou asi 800 kilometrov, je to vzácna ikona z polovice 17. storočia,“ hovorí Buraľ. Vzácnosťou je Evanjelium v cirkevnej

Chrám sv. Archanjela Michala v Uličskom Krivom. (Autor: Korzár/Jana Otriová)

staroslovančine, vydané v Lvove 25. mája 1644. Z poznámok po okrajoch knihy sa dozvedáme, že stála 6 zlatých, čo bola vtedy neuveriteľne vysoká cena. Marginálne, tzv. pokrajné záznamy varujú, že ak by ju niekto chcel z chrámu vziať, bude prekliaty.

Drevený minisvet

V Uliči sa nachádzajú miniatúrne repliky drevených chrámov v mierke 1:10, ktoré sa zachovali v obciach Uličské Krivé, Ruský Potok, Topoľa, Jalová, Kalná Rostoka, Hrabová Rostoka a Šmigovec.

Chrám z najvýchodnejšej obce Nová Sedlica nájdú turisti v skanzene v Humennom, kde ho preniesli v roku 1974 ako prvý exponát.

JANA OTRIOVÁ

Zdroj: rusynFORUM (<https://hornytemplin.korzar.sme.sk/c/22948979/dreveny-chram-je-cestovatel-stahoval-sa-trikrat-dalsi-je-unikat-neputoval-nikdy.html>)

Dvakrát z futbalové historie

O dvoch československých reprezentantoch narodených na Podkarpatské Rusi

Chceme sa tentokrát zastaviť u dvoch futbalistů, ktorí reprezentovali futbalové Československo. Oba boli útočníci, narodili sa na Podkarpatské Rusi a prožili tu prvé roky svojho života.

Inžénym Jaroslav Cejp byl letos připomenut u příležitosti 130 let založení AC Sparty Praha jako její vynikající útočník, reprezentant a mistr ligy. Narodil se nedaleko Chustu v Salbadosi (dnes Steblivka) 7. dubna 1924 dvěma českým státním úředníkům. Otec působil ve významném postavení při stavbě státních komunikací (železnic a silnic), matka pracovala pro státní výkaznictví (tržby, daně, podpory). Na podzim 1938 „ve chvatu“ nuceně opustili podkarpatský region a usadili se v Pardubicích. Tady jejich syn Jaroslav fotbalově povyrosl. Hrál už nejvyšší soutěž - I. ligu. Získala ho Sparta, a v tomto klubu slavil dvakrát (1946 a 1948) titul mistra země. Dal 115 gólů ve 156 ligových zápasech. Reprezentoval v letech 1946 - 1951. V roce 1954 spolu s Karlem Borhym a Oldřichem Nejedlým patřil do triumvirátu, který vedl naši republiku trenérsky na mistrovství světa ve Švýcarsku. Celý svůj život zasvětil fotbalu.

Ján Strausz je dekorovaný odznakem opravňujúcim ke vstupu do Klubu ligových kanonýrů. Léto 1975

Ján Strausz se narodil právě před osmdesáti roky v Mukačevu (16. 11. 1942). Matka byla Rusínka. Od roku 1946 se rodina usadila v Košicích a tady se Jano stal střeleckou legendou. Fotbalové Košice (klub VSS) neměly nikdy významnějšího střelce, než byl on. Hrál 259 krát ligu a dal 115 gólů, což byla na tehdejší nejvyšší soutěž v Československu naprosto skvostná bilance. Byl vytrvalcem. Hrál tu dlouhých 15 let (1963-1977). Když opustil špičkovou scénu, hrával ještě „pro radost“ v blízké Rožňavě.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Mistrovská Sparta v roce 1946. Střelec ing. Cejp je v řadě stojících čtvrtý zleva, ten nejmenší. Prý „malý, velký muž“ slavného pražského klubu.

„Bdít nad zachováním zákona“

Československá justiční správa na Podkarpatské Rusi – Část IV.

Městem tradičně propojeným s justicí bylo Berehovo, které se po začlenění do Československa ocitlo prakticky na státní hranici s Maďarskem. V tomto městě přechodně působil jediný podkarpatoruský sborový soud, protože podle předchozí uherské systemizace se další sborový soud sahající na území Podkarpatské Rusi nacházel v Marmarošské Sihoti, která připadla Rumunům. Jeho náhradou se pro východní oblast Podkarpatské Rusi stal Chust. Ještě během uherské správy se zvažovalo zřízení třetího sborového soudu v Užhorodě, který ale byl ustaven až za československé éry. Umístění vysokého soudu do neklidného pohraničního města, které bylo zároveň centrem maďarské irendenty a kde značného významu nabývali též komunisté, vedlo k různým problémům.

Bolševici vydání Maďarům

Nejasnosti ohledně vytyčení státní hranice z prvních měsíců československé přítomnosti, nedokonalost správního aparátu a jeho vysoká nasycenost Maďary vedla k některým pozoruhodným událostem. Například v Berehovu bylo několik zatčených bolševiků v říjnu 1919 vydáno na maďarské území údajně se souhlasem československého vojenského velitele. Několik předaných bolševiků bylo Maďary odsouzeno, několik se jich vrátilo do republiky. Vydání vězňů se prý stalo za účelem uklidnění obyvatelstva, resp. jeho části, neboť u dalších skupin obyvatelstva to vyvolalo značné pobouření.

V létě 1921 byl vyhlášen konkurs na místa soudců na Podkarpatské Rusi, kdy část žadatelů nebyla přijata s ohledem na nepostradatelnost na jejich místech na Slovensku, popř. pro jazykovou nedostatečnost, nedostatek energie či pro státní nespolehlivost. Ovšem i tak nebyli někteří jinak vhodní kandidáti vůbec převzati s ohledem na jejich vysoký věk, např. Josef Karanovič (nar. 1858), jenž působil u někdejšího vídeňského správního soudu. Obdobně složité se hledali státní zástupci, neboť vhodné kádry se o místa jednoduše nehlásily, a např. v roce 1926 se řešilo u státního zastupitelství v Berehovu, jak obsadit úřad, aby během dovolených byl přítomen alespoň jeden člověk schopný zastat základní úkoly, a nejlépe aby byl znalý maďarštiny...

Jazyková bariéra

Právě jazyková otázka přispívala ke složitosti poměrů. V roce 1921 se tento problém u Soudní stolice v Berehovu řešil tak, že se jako tlumočníci využívali kancelářští úředníci ovládající „jazyk maďarský a slovanský“, ale i tak se museli využívat smluvní tlumočníci. Ti však slovanské jazyky nezvládali, neboť město bylo čistě maďarské, přičemž se jednalo o absolventy obchodní školy, kteří nemuseli vše správně překládat do právní terminologie, natož chápat. Tlumočníci se sháněli rovněž u Soudní tabule v Bratislavě a o pomoc byla požádána dokonce Matice Slovenská, leč v obou případech marně. Mezitím se u soudů využívala i němčina, aby se čeští soudci vůbec nějak

domluvili, ačkoliv jak inspekce konstatovala, 20 procent Němců se v berehovském okrese určitě nenašlo, a němčina tedy z čistě právního hlediska neměla v soudní síni co dělat. Nutnost několikanásobných překladů, např. z maďarské výpovědi tlumočnickem do němčiny pro soudce a jeho překlad do češtiny pro zapisovatele, značně prodlužovala jednání. Obtíže panovaly s doručováním zásilek, obálky apod., což vedlo k velmi dlouhým vyšetřovacím vazbám.

Náměstek berehovského státního zástupce JUDr. Ferdinand Tischler na snímku z roku 1922. NA, f. Policejní ředitelství Praha II. - všeobecná spisovna, kart. 11608, sign. T 1190/1, manipulační období 1941-1950.

Na druhou stranu trestní agendu většinou obstarávali čeští a rusínští soudci, kteří s četnickými oznámeními v češtině neměli problémy, tudíž v trestní agendě maďarština ubývala a přetrvávala jen u civilních sporů. Ovšem u trestní agendy byl problém, na který upozornil státní zástupce Evžen Valla/Walla, který jako jediný ovládal maďarštinu: že uherské úřady mnohé starší spisy vůbec neřešily a pro jejich neúplnost (patrně úmyslně způsobenou) se musely řešit znovu od začátku.

Určitý problém, známý ze situace u soudců, se objevil i u státních zástupců, který představovala skutečnost, že mnozí byli na Podkarpatskou Rus vysláni jen na omezenou dobu, jako např. Ferdinand Tischler (nar. 27. prosince 1888), který se coby náměstek státního zástupce v Berehově osvědčil mimořádnou pílí a kvalitou úřadování, ale jakmile se přiblížila lhůta skončení jeho nasazení, ihned požádal o přeložení zpět do historických zemí, zvláště, když se místo původního Hradce Králové měl dostat do Prahy.

Problém byl i s dalším justičním a soudním personálem, který buď nesložil slib věrnosti a byl tedy propuštěn. Popřípadě - jako např. vrchní oficiál Eduard Mourek - musel ze zdravotních důvodů odmítnout pokračování svého služebního nasazení, ale i tak se v září 1920 objevil anonym, že propuštění maďarští úředníci berehovské soudní stolice plánují Mourka unést do Maďarska, neboť prý způ-

sobil jejich propuštění. Referát pro soudnictví Civilní správy Podkarpatské Rusi proto ihned vyrozuměl šéfa soudní stolice a zároveň policejnímu prefektovi předal inkriminovaný anonym. Vyšetření výhrůžky a ostrahy Mourkovy osoby a jeho bytu se ujal berehovský policejní kapitanát. Ale nejednalo se o ostrahu permanentní, jak dokládala událost z noci z 18. na 19. září 1920, kdy do Mourkova bytu kdosi vhodil kámen 1,5 kg těžký, který proletěl těsně kolem Mourkovy hlavy. Druhý den na pracovišti a rovněž následující den byl nebohý Mourek v kanceláři stížen srdečními záchvaty a mdlobami... Bylo zřejmé, že pro další angažmá na Podkarpatské Rusi již není zdravotně způsobily, tudíž sám zažádal o zpětné přeložení ke Krajskému soudu v Plzni. Jinak byl vítán každý, kdo projevil zájem, zejména ovládal-li některý z nutných jazyků. Tudíž nepřekvapí, že zájemci byli přijímáni např. pod podmínkou složení nějaké dodatečné zkoušky do určitého termínu.

„Je energický...“

Do určité míry znovu zprovozněním celého soudní soustavy v Berehovu byl pověřen jeden z příchozích českých soudců Josef Hofman (nar. 20. října 1876). Ten se řízení ujal od dubna 1922, kdy převzal soud v rozvráceném stavu a s nedostatečným počtem soudců; přesto soud uvedl a udržoval v řádném provozu po celá dvacátá léta. „Je energický, taktičtí a prozíravý,“ jak bylo hlášeno Předsednictvu ministerské rady (tj. Úřadu vlády), přičemž s jeho dalším působením souhlasili opět i guvernér a viceguvernér. Rozhodně to byl soudce, kterého si státní správa chtěla uchovat pro obtížné podmínky Podkarpatské Rusi. Hofman se spolu se státním zástupcem Milanem Kořánem angažoval při vzniku společnosti pro podporu uvězněných, z nichž mnozí se za mříže dostali v důsledku těžké ekonomické situace. Dále bylo obvyklé, že zástupci soudní správy se účastnili slavnostních uvítání, např. v září 1924 se za berehovskou soudní stolici Josef Hofman účastnil uvítání ministra průmyslu, obchodu a živnosti.

DAVID HUBENÝ

O historii knihovnictví na Podkarpatsku

Ve dnech 15. - 16. listopadu 2022 se v Užhorodě uskutečnila další z řady vědecko-praktických konferencí na knihovnické téma, a to v on line podobě. Jeden z významných referátů na něm přednesla Hanna Bobonič, vědecká pracovnice Zakarpatské oblastní vědecké knihovny (autorka stati o historii užhorodského knihovnictví, kterou jsme nedávno publikovali v našem časopise). Své vystoupení nazvala „120 let knihovnictví na Zakarpatsku.“ Příspěvek bude publikován v rámci Užhorodské univerzity.

Podkarpatská Rus v době osvícenství (1712 – počátek 19. století)

V říjnu 1740 zemřel císař a král Karel VI., poslední mužský potomek dynastie Habsburků. Na trůn nastoupila jeho dcera Marie Terezie podle pragmatické sankce (zásady dědičnosti trůnu v ženské posloupnosti vyhlášené Karlem VI. v roce 1713). Čekal ji však dlouhý boj, aby trůn, tituly a rodové dědictví obhájila. V nastalé situaci mladá panovnice prokázala nečekanou tvrdost, státnickou moudrost a rozhodnost. Rakousko, vyčerpané z válek s Osmanskou říší (1716–18, 1737–39), a zejména z tzv. válek o rakouské dědictví (1740–48) a následné sedmileté války (1756–63), demonstrovalo potřebu rychlých reforem celého systému habsburské monarchie. Mladá panovnice, ač konzervativního založení, si byla vědoma naléhavosti zásadních změn a začala je uskutečňovat v procesu nazvaném později osvícenským absolutismem. Spočíval ve složitém programu hospodářské přestavby monarchie, jejímž cílem bylo posílit všechny sféry hospodářství, kompenzovat územní ztráty (Slezsko) a rovnoměrněji rozvrhnout finanční zatížení jednotlivých subjektů daňového systému.

Nejvíce se vláda snažila podporovat průmyslové podnikání, rozvoj manufaktur. Podnikatelům proto udílela nejrůznější výhody. Na Podkarpatsku tuto podporu využívali především Schönbornové, kterým Karel VI. daroval obrovské mukačevsko-čičadovské panství. V roce 1747 byla dokončena práce na tzv. prvním tereziánském katastru. Katastr evidoval jen pozemkovou držbu poddaných a měšťanů (rustikál) a příjmy řemeslníků a obchodníků z nezemědělské výroby. Nezasahoval do vrchnostenské půdy (dominikál), přesto zachytil i rustikální půdu připojenou k vrchnostenským dvorům, z níž měla daň platit vrchnost. Dominikál byl až do roku 1757 od daně osvobozen; v tomto roce byla provedena i revize prvního tereziánského katastru. Nahrazen byl druhým tereziánským katastrem, který poprvé uskutečnil i soupis dominikálu (vrchnostenské půdy).

Tereziánské novoty

Vláda prosadila částečné zdanění panské půdy, důchodů feudálů plynoucích ze zemědělského a manufakturního podnikání, z poddanských platů a robot. Zdaněna byla i církev a města. V roce 1764 byl vyhlášen urbaniální patent Marie Terezie. Měl uspořádat vztah mezi feudály a poddanými, přesně definovat nároky vrchnosti a práva sedláků. Patent stanovil základní požadavky vůči feudálům: za nejdůležitější panovnice považovala vytvoření přesného seznamu poddanských povinností, stanovení výše poplatků, které už vrchnost neměla dále zvyšovat, zákaz přerodělování (zabírání) půdy feudály, pravidelné placení daně poddanými. Všechny povinnosti poddaných byly zapsány do urbářů (ourbarium) v národních jazycích - a to včetně rusínského - a ty uloženy u starostů. Tím se urbáře staly významnou památkou rusínského spisovného jazyka 18. století. Uherská šlechta se ovšem všemožně

snažila sabotovat a oddalovat zavedení urbaniální regulace.

Marie Terezie řeckokatolíkům přála

Reformy habsburského dvora se snažil využít mukačevský řeckokatolický biskup Michail Manuil Olšavský k odstranění patronátu jagerského biskupství nad mukačevskou řeckokatolickou diecézí. Marie Terezie duchovní mukačevské řeckokatolické diecéze podpořila a zakázala jagerské katolické kanceláři vměšovat se do jejich záležitostí. Císařská dvorská kancelář se pak jménem Marie Terezie obrátila na papeže s doporučením, aby souhlasil s osamostatněním mukačevské řeckokatolické diecéze. Papežskou bulou z roku 1771 byla založena samostatná mukačevská uniátská (řeckokatolická) diecéze. Papež Kle-

Císařovna Marie Terezie

ment XIV. potvrdil její nezávislost na jagerském biskupství, čímž ukončil mnohaletý spor mezi rusínskou řeckokatolickou církví a jagerským katolickým biskupem. Roku 1777 Marie Terezie vyhlásila zvláštní školský statut pro Uhry - Ratio educationis (systém vzdělání). Statutem byl vytvořen základ pro vytvoření nezávislého vzdělávacího systému v Uhrách odděleného od církve, uzákonilo povinnou školní docházku dětí ve věku od 6 do 12 let; bylo vedeno v rodném jazyce. Uskutečněním školské reformy na Podkarpatsku byl pověřen řeckokatolický biskup Andrej Bačinský. Podporoval založení „normální školy“ v Užhorodu, jejímž úkolem byla urychlená výchova učitelů. Příčiněním biskupa Bačinského byla výuka v užhorodských školách vedena v rodném rusínském jazyce. Rusínský jazyk se také stal jazykem biskupské kanceláře. Biskup Bačinský vydal Bibli přeloženou do reformovaného církevněslovanského jazyka (blízkého rusínskému jazyku).

Po smrti Marie Terezie († 1780) se ujal vlády její nejstarší syn Josef II., který pokračoval v reformách započatých matkou. V roce 1781 reskriptem císaře byl vydán nový soudní řád uznávající rovnost všech občanů před zákonem a řada právních předpisů. Téhož roku byl vyhlášen i proslulý toleranční patent, čímž

byla přiznána náboženská tolerance pro tři nekatolické konfese: luteránství, kalvínství a pravoslaví (uniátské církve se to netýkalo, ta byla jako řeckokatolická už předtím legální). Později byli zrovnoprávněni i Židé, kterých na Podkarpatsku v té době už bylo značné množství. Nacházeli zde klidné útočiště před pronásledováním (pogromy), jemuž byli vystaveni v Polsku, na Ukrajině i v Rusku. Církev byla také zbavena výkonu cenzury. Reskriptem císaře byly zrušeny všechny mnišské řády a jejich kláštery v Uhrách, které se nevěnovaly výuce nebo nepečovaly o nemocné. Kláštery rusínské řeckokatolické církve v Mukačevu, Krásném Brodu a Máriapócsi dokázaly převést úřady o své užitečnosti jako vzdělávací centra v rusínských komitátech, a tak mohly pokračovat ve své činnosti. V letech 1785–87 byl pro účely zdaňování zpracován v Uhrách tzv. josefínský katastr, který už nedělal rozdíl mezi poddanskou a panskou půdou. A profesionální vyměřovači zjistili neuvěřitelnou věc - totiž téměř o polovinu více půdy, než bylo dosud přiznáno! (Josefínský katastr však platil jen v letech 1789–90.)

Reformy Josefa II.

Josef II. se pokusil také unifikovat jazykovou situaci v mnohonárodnostní habsburské monarchii, zjednodušit úřadování a zavést němčinu jako úřední jazyk. Tato jeho reforma však vyvolala v Uhrách - podobně jako v Čechách - zcela opačný efekt. Stala se impulsem k modernizaci maďarštiny. Snaha maďarských intelektuálů prosadit využití maďarštiny ve všech sférách života pak vyvolala doslova řetězovou reakci. A intelektuálové z jiných národností začali zaujímat obdobné postoje. V 60.-90. letech 18. století byly vydány gramatiky chorvatského, srbského, slovenského, rumunského a rusínského jazyka, začal proces tzv. národních obrození. Centralizační reforma Josefa II. pak byla dovedena do extrému likvidační komitátů v Uhrách. V tomto rámci byl zřízen Užhorodský distrikt (1785), do něhož byly zařazeny bývalé komitáty Ung, Bereg, Ugoča, Marmaroš a Szatmár. Ihned po smrti Josefa II. v roce 1790 byl však nový systém jeho nástupcem Leopoldem II. na nátlak šlechty zrušen.

Dekretem Josefa II. (22. 8. 1785) bylo v Uhrách zrušeno tuhé poddanství (zpravidla se nepřesně označuje jako nevolnictví). Rolnictvu bylo přiznáno právo svobodně se stěhovat, vybírat si zaměstnání a volně nakládat se svým majetkem, posílat děti na studia. Přesto se úděl rolníků v Uhrách, na rozdíl od západní části monarchie, prakticky nezměnil. V únoru 1789 byl vyhlášen berní a urbaniální patent. Místo dosavadních robot, naturálních dávek a peněžních platů patent stanovil poddanému jednotnou peněžní dávku. Šlechtici pak měli platit daně ze svého příjmu z půdy. Šlechta v Uhrách otevřeně volala po obnově svých práv a svobod. Berní patent kritizovali i císařovi stoupenci a nabádali z obavy před povstáním šlechty k ústupkům. Zklamáný a už smrtelně nemocný císař Josef II. 26. ledna 1790

odvolal veškeré své dekrety s výjimkou tolerančního patentu, reformy duchovní správy a zrušení tuhého poddanství.

Císař Josef II.

Vzniká rusínská inteligence Rakouské osvicenství napomohlo vzniku vrstvy rusínských intelektuálů, kteří studovali především na vídeňské a Lvovské univerzitě. Domácí, značně patriarchální prostředí podkarpatských komitátů nemohlo zajistit uplatnění jejich znalostí. Koncem 18. století se jim ale naskytla možnost uplatnit znalosti v Rusku, které vstoupilo za Kateřiny Veliké na cestu opatrných reforem. Pro jejich uskutečnění však Rusku scházeli vzdělaní odborníci a v petrohradských vládních kruzích vznikla myšlenka pozvat vzdělance slovanského původu z habsburské monarchie. Koncem 18. a začátkem 19. století do Ruska přijeli na pozvání carské vlády rusínští vzdělanci: Ivan Orlaj, Vasilij Kukulnik, Michal Baludanský, Petr Lodij, Andrej Dudrovič a jeho bratr Ivan Dudrovič, Konstantin Pavlovic, Michail Bilevič a jeho bratr Ivan Bilevič, Ivan Molnar, Jurij Huca-Venelin a další. Ivan Orlaj

Císař Josef II.

se stal dvorním chirurgem, zakladatelem a organizátorem zdravotnického systému Ruska. Byl i vědeckým tajemníkem Medicínsko-chirurgické akademie, zakladatelem a šéfredaktorem prvního ruského lékařského časopisu, zakladatelem lycea v Oděse i Něžinu a členem několika evropských vědeckých společností.

Michal Baludanský se stal organizátorem

a prvním rektorem Petrohradské univerzity. Sestavil patnáctisvazkový Kodex zákonů Ruska a jako hlavní poradce ruského reformátora Speranského rozpracoval nový finanční systém Ruska. Podporoval národní obrození slovanských národů v habsburské monarchii, dopisoval si s Pavlem Josefem Šafaříkem, Václavem Hankou a Vukem Karadžičem. Petr Lodij se stal profesorem Petrohradského pedagogického ústavu, organizátorem a prvním děkanem filozofické fakulty Petrohradské univerzity. Profesor Vasilij Kukulnik byl ředitelem Hlavního petrohradského pedagogického ústavu. Jurij Huca-Venelin se stal spoluzakladatelem slavistiky v Rusku a proslul jako autor prvních prací z dějin, literatury a folklóru Bulharska. Je dodnes uznáván jako významný činitel bulharského národního obrození. Odchodem z vlasti celé řady významných a aktivních rusínských učenců byla však na druhé straně vážně ochuzena rusínská společnost. Úkoly národního obrození tak museli plnit převážně jen rusínští vesničtí faráři.

IVAN POP

Zdroj: RusynFORUM

KRÁTCE

* **Děkujeme našim členům**, kteří rádně a včas posílají členské příspěvky. Jistě víte, že bez nich bychom nemohli pracovat, připravovat akce ani vydávat časopis. Proto vás všechny prosíme, uhradte je za příští rok v co nejbližší době a ti, kteří ještě nezaplatili, urychleně také za rok 2022. Děkujeme vám. Číslo účtu 12929111/0100, pro zasílání složenkou platí adresa Společnosti (SPPR Dům národnostních menšin, Praha 2, Vocelova 3).

* **O hladomoru na Ukrajině** v letech 1932–1933 vydává svědectví od října do prosince výstava v Národní knihovně v Praze. K 90. výročí otevřené Stalinovy „akce“, při níž zemřelo 3–5 milionů lidí ji spolu se Slovanskou knihovnou připravily Akademie národnostních menšin a organizace ukrajinské a ruské menšiny. Textové a obrazové panely seznamují zájemce s historickým kontextem. Za pomoci citátů z archivních dokumentů a fotografií dokládají, jak dění vnímali očiti svědci (ať již postiže-

ni nebo vykonavatelé). Historické fotografie podtrhují hrůznost celé této dějinné kapitoly. Na Ukrajině mělo hladovění cílený genocidní charakter motivovaný snahou o úplné potlačení ukrajinského národního cítění místního obyvatelstva.

* **Festival kultur** – kulturní večer s tímto názvem uspořádala 3. prosince v Centru současného umění DOX. Akce se konala na závěr projektu Babylonská věž, věnovanému literatuře menšinových kultur v Česku a Norsku (Rusíni, Romové, Ukrajinci, Sámové).

* **Rusíni v Maďarsku** vydali k letošnímu sčítání obyvatelstva výmluvný plakát a heslo, v němž vyzývají: Nezapomeňme při sčítání obyvatel přihlásit se ke své rusínské národnosti ani ke své řeckokatolické víře!

Oslavy 28. října v Užhorodě

Jako každoročně, i letos uspořádaly u příležitosti výročí vzniku první Československé republiky Klub T. G. Masaryka v Užhorodě, Užhorodský spolek Slováků a Rusínský kulturní klub pietní vzpomínku. Představitelé organizací položili kytice k bustám T. G. Masaryka a R. Štefánika v Užhorodě.

Tytéž organizace uskutečnily vzpomínkovou akci také v Perečíně, kde byly odhaleny pamětní desky několika významným českým i slovenským osobnostem. Připomněly zejména českého zoologa, členu korespondenta Akademie věd ČSR Julia Komárka (1892–1955), který žil a působil v našem kraji. Od roku 1932 byl profesorem zoologie a přednostou II. zoologického ústavu Karlovy univerzity. Aktivisté uctili i českého biologa a spisovatele Jaroslava Hubálka (1859–1929), který žil a působil jako lesnický ředitel v Turja Remete, Perečine a Poroškově a velmi pozitivně popsal přírodu Podkarpatské Rusi. Představitelé vzpomněli rovněž slovenského kněze, básníka a spisovatele Bohuslava Nosak-Nezabudova (1818–1877), který ještě za Rakouska navštívil Podkarpatsko, překládal díla místních autorů do slovenštiny a vydal publikaci „Listy z neznáméj zeme“, v níž zajímavým způsobem vylíčil život místního lidu. Slavnosti se účastnili členové spolků, občané a zástupci Odboru kultury, národnosti a církvi Zakarpatské oblastní správy.

IVAN LATKO

Sociálne hnutie v 20. rokoch na Podkarpatskej Rusi

Do tohoto čísla jsme vybrali úryvek z publikace slovenského historika **Juraje Žadanského** **Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi**, ktorou nedávno vydalo Sdružení rusínske inteligencie v Bratislavě. Studii považujeme za veľmi podnetnú, venuje sa témam, jež se v souvislosti s podkarpatským regionem nepřipomíná často. Proto z ní se svolením autora postupově otiskneme i další části.

Sociálne nepokoje na Podkarpatskej Rusi boli vyvolávané predovšetkým chronickou nezamestnanosťou, rastúcimi daňami a poplatkami, zvyšujúcimi sa cenami základných životných potrieb, poklesom reálnych miezd, veľkou zadlženosťou roľníckych hospodárstiev, vysokým nájomným za prenajatú pôdu, exekúciami, sezónnym i trvalým vystahovalectvom a veľkou úmrtnosťou, ktorá bola dvakrát vyššia ako v českých krajinách.

Životná úroveň obyvateľstva na tomto území bola najnižšia v ČSR a tomuto stavu zodpovedali aj jeho mzdy, ktoré boli jej základným meradlom. Ak porovnáme úroveň miezd na Podkarpatskej Rusi s celoštátnym priemerom zistíme, že v roku 1933 mali podkarpatskoruskí pracovníci nižšie mzdy v percentuálnom vyjadrení takto: poľnohospodárstvo - 18%, doprava - 40%, drevársky priemysel - 35%, hutníctvo - 41%, chemický priemysel a priemysel kameňa - 37%, kovopriemysel - 61%. Úroveň miezd na Podkarpatskej Rusi bola podľa štatistických údajov o 50% nižšia ako v českých krajinách a o 38% nižšia ako bol celoštátny priemer.

Hladina miezd v poľnohospodárstve mala na rozdiel od pracovníkov iných odvetví výrazne klesajúcu tendenciu. V porovnaní s rokmi 1925 - 1930 klesli roku 1936 mzdy poľnohospodárskych robotníkov na Podkarpatskej Rusi o 39%. Napríklad vinohradníckym robotníkom v Kosine (o. Berehovo) a Popove ponúkli zamestnávateľi koncom marca 1928 za 10 - 12-hodinový pracovný deň mzdu 11 Kč. Pomerne časté bolo aj nepravidelné vyplácanie miezd, ktoré bolo bezprostrednou príčinou viacerých štrajkov pracovníkov nábytkárskeho závodu Mundus v Užhorode. A robotníkov na parnej pile vo Vyškovom nad Tisou. Vinohradníckym robotníkom z okresu Seredne dlhovali v marci 1925 vlastníci vinohradov na nevyplatených mzdách 150 tisíc korún pri dennej mzde 10 - 16 Kč podľa druhu vykonávanej práce.

S cieľom dosiahnuť zvýšenie miezd, skrátenie pracovného času a zlepšenie existenčných podmienok vznikli na Podkarpatskej Rusi v roku 1921 početné sociálne štrajky. Popri sociálno-ekonomických požiadavkách sa v nich začali uplatňovať aj také, ktoré mali národnostný a politický charakter (boj proti sociálne nespravodlivému zákonodarstvu a svojvôli prevažne českých úradníkov). V takomto duchu vyznieval aj List z Podkarpatskej Rusi, v ktorom bola zvýraznená vážna politická a ekonomická situácia pracujúcich, ktorí trpeli v dôsledku prechmatov vládnych úradníkov. Robotníci z tehliarskych závodov Variho, Konta a Winklera v Berehove vstúpili v júni 1921

do mzdového štrajku. V jeho priebehu dosiahli, že sa na ich stranu pridali aj ďalší robotníci s pravidelnými mesačnými platmi. Štrajk robotníkov berehovských tehelní prepukol s ešte väčšou intenzitou v apríli 1922. Vlastníci tehliarsko-škridliarskych závodov boli nútení podpísať novú kolektívnu zmluvu, v ktorej zakotvili zlepšenie sociálno-ekonomických podmienok života robotníkov. Na Podkarpatskej Rusi, ktorá bola hospodársky najzaostalejšou časťou ČSR, boli mzdy oveľa nižšie a pracovný čas dlhší ako v českých krajinách.

V spomínaných berehovských tehelniach dosahovala roku 1922 priemerná mesačná mzda robotníka 336 Kč. V roku 1929 sa však znížila o vyše 50%, keď dosiahla iba 161 Kč mesačne. Súčasne je potrebné zvýrazniť, že roku 1922 bol pracovný čas 8 hodín, kým v roku 1929 dosiahol 10 hodín denne. Obdobná situácia bola aj v svaľavskom drevospracujúcom závode. Na jednej strane sa tam mzdy robotníkov v roku 1930 v porovnaní s rokom 1924 znížili, ale na strane druhej výrobná produkcia bez zavedenia novej techniky vzrástla o 100%. Počet robotníkov sa v uvedenom období zvýšil iba o 50%.

Rusínsky soubor Ruthenia z Bratislavy (k článku na strane 13)

Značne sa zaktivizovalo aj hnutie roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov. Nedostatok pôdy, lesov a pasienkov viedol roľníkov a bezzemkov k násilnému zaberaniu štátnych a veľkostatkárskych majetkov. Na majetkoch grófa Schönborna-Buchheima v obciach Vilchovaňa, Brestov, Lecovice vyhnali roľníci dobytok na panské lesné pastviny, v Zavidove a Nehrove do štátnych lesov. Vystúpenie roľníkov z Ardanova (o. Iršava) v júni 1921 sa skončilo tragickým krviprelieváním. Dlhotrvajúce sucho spôsobilo nedostatok pasienkov a prinútilo roľníkov žiadať rozdelenie pôdy, štátnych lesov a lúk. Keď miestny lesník s pomocníkmi začal vyhánať pasúci sa dobytok, rozhnevaní roľníci ho odzbrojili a zbili. Krátko po incidente sa zišlo v Ardanove vyše sto roľníkov, ktorí vytlačili ozbrojenú moc z obce.

V priebehu noci obsadil žandársky oddiel miestny kostol a obecný úrad. Vzbura občanov proti takémuto postupu ozbrojenej moci mala tragické následky. Po stretnutí so žandárskym oddielom zostali v Ardanove dvaja mŕtvi a vyše tridsať ranených vidiečanov. Ďalších za-

tknutých odviezli do Iršavy, Berehova a Mukačeva. V máji 1922 vstúpili do štrajku pracovníci drevárskeho závodu vo Svaľave. Ich boj proti hromadnému prepúšťaniu z práce, znižovaniu miezd (až o 25%) a zhoršovaniu pracovných podmienok podporili nielen drevárski robotníci z Perečina, ale aj tehliari z Berehova. Spoločný postup všetkých štrajkujúcich prinútil podnikateľov zvýšiť mzdy a prijať do práce predtým prepustených robotníkov.

Na základe výzvy Rady odborov Podkarpatskej Rusi sa 1. júna 1922 uskutočnil všeobecný 24-hodinový štrajk proti zhoršovaniu sociálneho postavenia pracujúcich, nezamestnanosti, znižovaniu miezd a násilíu vládnucej českej štátnej správy. Robotníci na verejných zhromaždeniach a protestných mítingoch v Užhorode, Berehove, Mukačeve, Dovhom a Svaľave žiadali zrušenie výnimočného stavu na Podkarpatskej Rusi a posilnenie jednoty pracujúcich. Svojím rozsahom a organizovanosťou nadobudli štrajky značný politický význam. Československá verejnosť sa ich prostredníctvom oboznámila so zložitou politickou a hospodárskou situáciou na Podkarpatskej Rusi, ktorú charakterizovali prechmaty štátnej

správy, sociálny a národnostný útlak. Postup Štátnej lesnej správy v Buštine, ktorá odobrala Hrušovčanom pôdu kúpenú ešte pred prvou svetovou vojnou, vyvolal interpeláciu skupiny poslancov v parlamente. Po vyhlásení výnimočného stavu 31. apríla 1922 vtrhol do Hrušova oddiel žandárov, ktorý obsadil budovu obecného úradu a zaútočil na zhromaždených občanov. Devätnásť občanov utrpeli pri zrážke so žandármi rôzne zranenia. Prevažne komunistickí poslanci v interpelácii žiadali potrestať vinníkov krvipreliaťia v Hrušove, odškodniť poškodených občanov, odovzdať dostatok pastvín bývalej šľachty na Podkarpatskej Rusi do užívania maloroľníkom. Podkarpatské robotníctvo bolo početne i organizačne slabšie ako české a slovenské. Bolo sústredené väčšinou v menších podnikoch a prevádzkach, trpelo dezindustrializáciou, nezamestnanosťou a vystahovalectvom, ktoré ho vháňalo do existenčnej neistoty. Navyše bolo organizačne a politicky rozdelené vo viacerých politických stranách, odborových a spoločenských organizáciách.

JURAJ ŽADANSKÝ

Александр Духовный

Ансамбль Рутенія – русиньска душа в Братіславі

Столиця Братіслава притягати за роботом або штудувати людей із вшыткых регіонів Словакії. Вынятком не суть ани Русины, котры бы в „красавіці на Дунаю“ уж може годны были і основати єдно русиньске село.

Потенціал Русинів у Братіславі перед дванадцятьма роками вирішив схосновати Петро Штефаняк, днесь окрім іншого голова Окружного стола Русинів Словакії, котрый в головнім місті основав Фолклорный ансамбль Рутенія, і дондесь є його вєдучім.

Днесь має братіславска Рутенія властны просторы з танечнов салов, кройовньов, має свою танечну, співацьку і музичну часть. Колектив співпрацує з педагоґами музики і співу, хореоґрафами, драматурґами і режісерами, має за собов вже дакілько премєр. Хоць бісідуюме о Рутенії як о аматерьскім ансамблі, ку статусу професіонального колективу му хыбує властно лем єдно – офіціалный зряджователь, котрый бы забезпечів і шторічний розрахунок.

Святкованя десятиох років

Фолклорный ансамбль Рутенія бив основанный в році 2010. Нажаль, якраз 2020-ый рік, коли фолклорісты мали одсвятковати новов премєров свою округлу річницю, бив роком пандемічным, роком з обмеджіннями нелем про культурны події, а о нич ліпше на тім не бив ани слідуєчий рік

І так торжество Рутенії мусило перекладати ся, а не раз. Но оплатило ся чекати. 4-го юна того року пришов тот день, коли в салі культурного дому *Zrkadlový háj* в Братіславі Рутенія предствила ся з новым танечно-драматічным представліньом, котре дістало назву *Хырбетом ку горам*.

Кєдь вам назва припоминає назву книжкы профєсора Маґочія, правілно думате. Тадь якраз бард русиньской історіоґрафії бив і честным гостьом торжественной події, а вєдно з ним пришли на святкованя Рутенії і визначны представітелі Русинів із Словакії, Чеськой републікы, Польщі, Мадярьска а Сербії.

Представліня на честь роду Бєскидовых

Про назву представліня Рутенії была інспіраційов назва книжкы профєсора Павла Робєрта Маґочія *Хырбетом ку горам. Історія карпатської Руси і карпатських Русинів*. Творцьове інсценациі собі усвідомли, же в назві як кєбы была обсягнута ціла історія Русинів, но і їх характеристіка. Карпаты – кольска, з котрой по цілы столітя выходили і дондесь выходять новы покоління карпатських Русинів. Тоты тверды горы, котры не дожычили легке жытя, з Русинів зробили незломный народ, котрый не підволив ся наперек нелеґким історічным періодам і пробам, доказав утримати собі свій язык, культуру, ідентічність. Но была то родічовска твердота, бо вєдно з ньов Карпаты прохьяльовали свою любов, коли пришли складны часы, они як кєбы были тыма, котры нам крыли плєчї, хто нас хранив перед тоталным спустошіньом.

Турбулєнтне 20. столітя визначно овпливило і судьбы Русинів, котры жыли перед Першов світовов войнов на теріторії Угорьска.

Выселєнецтво за океан, Перша світовова война, почас котрой многы загынули на фронті, політічна еманціпація, кєдь теріторія Русинів „на юг од Карпат“ на основі нашой волі стала частью Чехословакії, вєсторонный розвиток русиньских регіонів почас Першой републікы, але і несповнена автономія і скламаня з тым повязаны, розпад Чехословакії, Друга світова война, анексія Підкарпатської Руси Совітськым союзом, тоталне вычерькнутя Русинів з мапы народів світа, котре было, нащастя, неуспішне, і нове возроджіня по 1989-ім році. То лем часть того, што Русины пережыли в тім столітю.

В представліню Фолклорного ансамблю Рутенія *Хырбетом ку горам* заміряли ся творцьове на першу половину 20. столітя, котра была про русиньский народ фундаментална.

За провадця тым танечно-драматічным представліньом выбрали собі особу Николая Бєскіда. Родина Бєскидовых мала у своїх шорах дакілько особностей, котры записали ся меджі русиньских великанів, патріотів, будителів. Якбач найзнамішым бив стрыко Николая – Антоній, котрый бив по Гріґоріюві Жатковічови другим губернатором Підкарпатської Руси.

Но Николай є зособніньом путованя нашого народа 20. столітьом. Тот грекокатолицькый священик, родолюб, діятель і будитель при вшыткій скромности робив ціле своє доросле жытя, попри духовній службі своїм віруєчим, много про свій народ.

Тот, котрый народив ся на теріторії днешнього Мадярьска, де його отець, так само священик, бив втоґды на парохії, не стратив свою русиньску ідентічність і пізніше сам вертати як священик і будитель меджі свій народ до карпатських гір, залучати ся до політічного жывота, підтримує взник Чехословакії і місце Русинів у тій державі. Його добре серце ся прохьялять і тым, же помагати бідным русиньским сиротам. Як передчасно пенсіонованный дале пише, творить, робить про народ. Вмерати по Другій світовій войні, в році 1947. Точно втоґды, кєдь на веце як 40 років „вмере“ в краінах совітського блоку і русиньский народ.

Інсценациа лем часточно виходить з історічных фактів і веце простору дістала вольна інспірація жывотом головного героя. Но мож сміло повісти, же є достойным одданьом почливости Николаюві Бєскидови, же є припомянутьом його особности, котру мало знають і самы Русины. Єдночасно то оддана чести цілому роду Бєскидовых, котрый дав Русинам тільки визначных особностей, котры все были русиньскыма патріотами.

В танечных частях є представліня заміряне на русиньскы регіоны северовыходной Словакії (Пряшівской Руси) і бывшой Підкарпатської Руси (днешня Закарпатська область України), значить на теріторію, котра по Першій світовій войні стала частью чехословацькой державы. Слідуєть ся тым два цілі. По перше, історічны реалії, в котрых Николай Бєскид жыв, ся підпорили презентаційов богатства і розмаїтости русиньского фолклору з цілою теріторії, котра втоґды належала Че-

хословакії. По друге, вказує ся тым на то, же хоць граніці і державы дакілько раз почас минушого столітя мінили ся, Русины зістають єдним неділительным народом і їх культурне богатство, без огляду на то, в котрій країні днесь жыють, є їх сполочным русиньскым богатством.

Оцінены Золотов медалов Словацькой републікы

Над десятиох річницьов Рутенії перевзла покровительство президентка Словацькой републікы Зузана Чапутова. Но то не бив єдиний дарунок про ансамбль, котрый якостно презентує выключно русиньский фолклор дома і за граніцями.

То, же є Рутенія днесь досправдвов русиньских душов у Братіславі, котра якостно працує, потвердило і оцініня, котре было про ансамбль досправдвов несподіванков.

Уповномочєний влады Словацькой републікы про народностны меншыны Ласло Букоскый в тот вечур при нагоді 10-ой річниці удлив ансамблю Золоту медалу Словацькой републікы. Медала є „знаньом і подякованьом за роботу, котру вєдучі і членове колективу зробили про розвиток культури і фолклору Русинів на Словакії“.

Золота медала Словацькой републікы є нагородов Уряду влады Словацькой републікы. Уповномочєний про народностны меншыны єй звыкне од 2017-го року удільовати народностным інштитуціям, колективам або особам, котры діють в народностнім русі.

Рутенія жне далшы успіхы

Лем пару днів тому, 4-го аж 6-го новємбра 2022-го року в просторах Театру Йозєфа Грегєра Тайовского у Зволєні прохидив 27-ый річник цілодержавного поступового конкурзу і перегляды хореоґрафії фолклорных ансамблів і танечных ґруп з назвов *Языкым танця 2022*.

На цілодержавнім конкурзі представило ся доведна 14 ансамблів або ґруп. Змагали ся в двох категоріях. В актєорії А были хореоґрафії, котры презентують традичну форму фолклорного матеріалу, категорія Б належала танечно-театральным выступліням, котры входять або суть інспірованы традичным матеріалом.

На конкурз поступила і. До Зволєна пришла з танцями з Підкарпаты в рамках програму під назвов *Ярь на Підкарпатській Руси*. Рутенія змагала ся в категорії А, значить в рамках традиційной форми фолклорного матеріалу. Презентація была успішна. Фахова журі вирішыла, же у своїй категорії, де было доведна девять змагаєчів ся, став Фолклорный ансамбль Рутенія лавреатом.

І так нас може тиштыи, же Рутенія, котра кінчить дванадцятый рік своїой діяльно-сти, жне далшы успіхы, і якостно презентує нашу русиньску культуру. Желаме ансамблю далшы округлы річниці. А коли будете мати можливість іти посмотрити на Рутенію, ідьте. Бізовно не обануєте видіти русиньску душу з Братіславы.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Rusínům prý bylo „za Maďarů“ lépe

Navazujeme na poslední vydání časopisu Podkarpatská Rus, zejména na příspěvek kritizující ukrajinského prezidenta Zelenského z pozic rusínského národa, který ukrajinská vládnoucí klika, jak všichni dobře víme, neuznává. K tomu se plně připojujeme a dodáváme následující. Proukrajinská servilita Rusínům v ničem nepomůže, spíše tomu bude naopak. Ostatně vývoj po roce 1990 je více než výmluvný. Ale nejen to. Neodhalíme žádné tajemství, když uvedeme, že Rusínům bylo pod uherským, posléze maďarským „jhem“ mnohem lépe než ve stalinistickém, poststalinistickém či ukrajinském „ráji“. Ostatně ti, co na stránkách nejen Podkarpatské Rusi ale i dalších medií odhalují protirusínskou politiku Stalina a jeho nástupců, jaksi zapomínají, že právě díky Stalinově imperiální politice existuje Ukrajina v nynější podobě. Jen v krátkosti připomínáme anexi východního Polska, rumunské severní Bukoviny a Besarábie etc. v roce 1939 a následujících. No a v neposlední řadě je to „přípojení“ Podkarpatské Rusi v roce 1945.

Co se týče informací o provedených sbírkách na podporu Ukrajiny, tak bychom neradi někomu brali iluze. Ale víme, že prostředky sbírkami shromážděné se k potřebným nedostanou buď vůbec nebo ve zcela zanedbatelném objemu.

A pro integritu tohoto příspěvku ještě jedna poznámka. V srpnu jsme si připomněli 54. výročí invaze států Varšavské smlouvy. Neměli bychom však v současné proukrajinské euforii zapomenout na to, že „architektem“ tohoto bezprecedentního aktu nebyl nikdo jiný než maršál SSSR, ministr obrany A. Grečko, etnický Ukrajinec, v té době nejmocnější muž

v SSSR, byť nominálně až na čtvrtý. S pozdravem *"Historia, magistra vitae"*.

**Mgr. Petr Dobrý, Ján Kasič,
Jaromír Lohniský, Ing. Jan Mlčoch,
Vlastmil Novotný, Milan Pokorný,
JUDr. Petr Šáda**

(Pozn. red.: Tento dopis publikujeme v plném znění, už proto, že je pod ním podepsána skupina autorů. Neznamená to, že souhlasíme s tvrzeními a urážkami, jež obsahuje, a rozhodně už ne s nenávisťným protiukrajinským tónem. Pisatelé ani slovem neodsuzují ruskou agresi, zato nešetří invektivami proti zemi, kterou ruský útočník napadl. Samozřejmě, stále trváme na tom, že Rusínům na Ukrajině náleží všechna práva svébytné národnosti, a že jim musí být přiznána. Nicméně v této těžké době – a teď mluvím i za sebe, A. P., – stojíme za bojující Ukrajinou. V tomto smyslu jsme vědomě „proukrajinsky servilní“ – jak to urážlivě říkají autoři dopisu – a podporujeme protiprávně napadenou zemi. Ke zmínce o Grečkovi připomínáme, co pisatelé vědí, stejně jako všichni, jen chtějí vyvolat protiukrajinské nálady: maršál Grečko řídil invazi do ČSR jako sovětský, nikoliv ukrajinský agresor.)

Rusínská obec s bohatou historií

Nedávno jsem se po dvou měsících vrátila z chalupy na úpatí Nízkých Tater.

Nachází se na samotě patřící do katastru rusínské obce Šumiac s řeckokatolickým kostelem. I tam je ale patrná slovakizace, staroslovanská liturgie je pouze jednou týdně a ke všemu brzy ráno...

Je tam krásná krajina, jejíž styl i příroda připomíná Podkarpátí...

Je to také region bohatý na zajímavá témata. Zmíním některá, která by se hodila k případnému napsání článků do našeho časopisu. Třeba vás budou inspirovat.

4. 6. 1780 navštívil Šumiac mukačevský biskup Bačinský (navštívil též sousední rusínské obce Telgárt a Vernár, které patřily do roku 1816 do Mukačevské eparchie).

V roce 1853 zavítal do Šumiac Alexander Duchnovič.

Dne 4. 10. 2014 proběhla v Newarku první beatifikace na území USA. Beatifikována byla Rusínka Miriam Terezia Demjanovich – připisuje se jí zázračné vyléčení chlapce od narození slepého. *(Pozn. red.: Beatifikaci je příslušná osobnost prohlášena za blahoslavenou, což je předposlední stupeň před svatořečením.)*

Přikládám foto krajiny kolem obce Šumiac.

Olga Ivančo-Lučanská

Autorka dopisu, naše věrná členka, poslala už několik podnětů, které nás inspirovaly. Děkujeme i za tyto! Aktuální dopis nás kromě námětů, o nichž píše, přiměl i k další úvaze: zaměřit se v některém textu na zajímavou historii řeckokatolické církve, zvláště na dějiny Mukačevské eparchie.

V Užhorode představili nové minisošky

V Užhorode byla představená nová série minisošek kozáků na počest hrdinů slavného animovaného filmu a na počest vsetkých ukrajinských obranců. Sochárska kompozícia má aj symbolické čísla - 1, 2 a 8 - na počest Zakarpatskej 128. horskej útočnej brigády. Kozácki hrdinovia majú aj moderné zbrane - javeliny.

Minisochy boli inštalované v záhradnej skalke pri múzeu umenia v Užhorode. Ako počas otvorenia povedal odborník na cestovný ruch Olexandr Koval, termín otvorenia nebol vybraný náhodou - na Deň obrancov

a Deň ukrajinských kozákov. Podľa Olexandra Kovala si tento rok pripomíname 55. výročie uvedenia série krátkych animovaných komediálnych príbehov "Kozáci", natočenej v ukrajinskom štúdiu "Kyjevfilm". Autorom scenára a režisérom je Volodymyr Dachno. „Sú to traja kozáci - Grey, Oko a Tur, oblečení v modernej uniforme ukrajinskej armády. Súsošie je venované všetkým obrancom Ukrajiny, najmä Zakarpatskej 128. brigáde: kompozícia má symbolické čísla 1, 2 a 8,“ povedal Olexandr Koval.

Autor minisošek Roman Murnyk povedal, že kozákov z kresleného filmu doplnil o modernú výstroj a zbrane: „Kozáci kreatívne reagovali na rôzne udalosti, tak sme k nim pridali javeliny, samopal, prilbu, podobnu ako teraz používajú vojaci. Bolo to spontánne rozhodnutie, s profesorom Fjodorom Šándorom sme premýšľali, čo by sme mohli venovať Dňu obrancov. Stalo sa, že dnes je Deň obrancov aj Deň kozákov, takže naša socha je pre všetkých obrancov.“

Ludmila Mandzych, dobrovoľníčka Zakarpatského hnutia vojenskej podpory, dodala,

že teraz je veľmi dôležité mať takéto malé symboly: „Dúfam, že sem ľudia prídu, odfotia si týchto kozákov, poškriabu ich nosy a trochu sa rozveselia,“ povedala Ludmila Mandzych.

Ako poznamenal odborník na cestovný ruch Olexandr Koval, „kozáci“ sú už päťdesiatou sekundovou minisoškou v uliciach Užhoroda.

Zdroj: rusynFÓRUM

**PŘEJEME ŠTASTNÉ
VÁNOČNÍ SVÁTKY A DOBRÝ
ROK 2023!**

**СЕРЕНЧЛИВЫХ КОЛЯД
И СЕРЕНЧЛИВОГО
НОВОГО РОКУ 2023!**